

Recreatieperspectief Zuid-Holland 2030

Hoe houden we Zuid-Holland aantrekkelijk en
beweegvriendelijk?

Januari 2023

Elke dag beter. Zuid-Holland

Colofon

Dit Recreatieperspectief is opgesteld door de Provincie Zuid-Holland in nauwe samenwerking met H2Ruimte en Urban Synergy.

Met bijdrage van

Zuid-Hollandse gemeenten, gebiedspartijen, recreatieschappen, terreinbeheerders, waterschappen en maatschappelijke organisaties

Versie

vastgesteld door Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland op 10 januari 2023

Voorwoord

Dit is het 'Recreatieperspectief Zuid-Holland 2030'. Het beschrijft hoe een beweegvriendelijke leefomgeving bijdraagt aan een aantrekkelijke, gezond en leefbaar Zuid-Holland.

Want als we één ding hebben geleerd is hoe belangrijk het is om dichtbij huis te kunnen recreëren. Net als heel veel inwoners heb ik ook onze recreatiegebieden herontdekt.

En dat is hard nodig. Zuid-Hollanders bewegen namelijk steeds minder, worden steeds zwaarder en zijn meer en langer ziek. Er is een hogere ziektelast. Op dit moment voldoet minder dan de helft van onze inwoners aan de beweegnorm. Belangrijk dat we hier wat aan doen. Niet alleen, maar samen met alle partners.

Door de hernieuwde aandacht kan het nu in een aantal recreatie- en natuurgebieden erg druk zijn. Toch zijn er ook gebieden waar het veel rustiger is. Aan de hand van 6 pijlers zetten we in op het duurzaam verzorgen van het bestaande en toekomstige recreatieve netwerk. Daarnaast denken we over het vergroten van de recreatieruimte door het aanleggen van nieuwe gebieden met recreatie en verbinden we stad en land met recreatieve landschappen en routes.

We verweven de recreatieopgave met andere ruimtelijke opgaven en vernieuwen de recreatieve bestemmingen, zodat die aansluiten bij de wensen van recreanten. En aan de hand van onder andere onderzoek en instrumenten vertellen we hoe we gezamenlijk de juiste keuzes maken voor de recreatieve ontwikkeling van Zuid-Holland en over het bestaan van recreatieve mogelijkheden. Zo werken wij aan een aantrekkelijke en toegankelijke Zuid-Holland met recreatieve bestemmingen en mooie routes in zowel de bekende gebieden als ook langs het strand en binnen de oud Hollandse steden en dorpen.

Ik ben trots dat dit Recreatieperspectief samen met stakeholders is opgesteld. Dit zorgt voor een breed gedragen ambitie om Zuid-Holland ook de komende jaren nog toegankelijker in te richten. Zo kunnen onze inwoners blijven genieten van de bijzondere oer-Hollandse landschappen in onze mooie provincie.

Samen werken we aan een recreatief en beweegvriendelijk Zuid-Holland waar mensen in beweging komen, elkaar ontmoeten en dat bijdraagt aan het geluk van mensen.

Namens het college van Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland,

Drs. Ir. Anne Koning

Gedeputeerde Wonen, Ruimtelijke Ordening,
Recreatie en Sport

Inhoudsopgave

	Voorwoord	3
	1. Inleiding	5
ANALYSE	2. Het belang van recreatie	6
	2.1 Gezondheidswaarde	6
	2.2 Maatschappelijke waarde	6
	2.3 Economische waarde	7
	Context: inzet Provincie Zuid-Holland afgelopen decennia	8
	3. Recreatie in Zuid-Holland nu	9
	3.1 De omgeving	10
	3.2 De bestemming	14
	3.3 De verbinding	17
	3.4 Gebruik en waardering	20
	Context: bestaand ruimtelijk beleid in relatie tot recreatie	22
	4. Ontwikkelingen	23
	4.1 Meer aandacht voor gezond leven	23
	4.2 Bevolkingsgroei en verandering in samenstelling bevolking	24
	4.3 Technologische ontwikkelingen	24
	4.4 Klimaatverandering	24
	4.5 Groeiend besef van belang van natuur, biodiversiteit, landschap en erfgoed	25
	Context: andere ruimtelijke opgaven	27

PERSPECTIEF	5. Recreatieperspectief	28
	5.1 Ambitie	28
	5.2 Pijlers	28
	Context: subsidieregelingen beheer recreatiegebieden	30
	5.3 Verzorgen	31
	5.4 Verweven	33
	5.5 Vergroten	36
	5.6 Vernieuwen	38
	5.7 Verbinden	41
	5.8 Vertellen	43
	6. Hoe verder?	45
	6.1 Werken aan zes pijlers: een integrale opgave	45
	6.2 Samenwerking op het juiste schaalniveau	45
	6.3 Bestaande plannen uitwerken en uitvoeren	45
	6.4 Investeringsbudget voor groenblauw	46
	6.5 Investeringskosten betalen zichzelf terug!	46
	Bronnenlijst	47

1. Inleiding

Zuid-Holland is een provincie met een grote diversiteit aan oer-Hollandse landschappen, prachtige en waardevolle natuur- en recreatiegebieden, prachtige steden en dorpen, rijke cultuurhistorie en een unieke waterbouwkundige structuur. In dit bijzondere en gevarieerde landschap wonen en werken 3,7 miljoen mensen die er ook recreëren. Deze dichtheid leidt er wel toe dat Zuid-Holland ten opzichte van andere provincies het minste areaal groen per inwoner heeft.

Dit recreatieperspectief geeft richting aan de wijze waarop buitenrecreatie in Zuid-Holland bijdraagt aan gezondheid en welzijn, door in te zetten op een beweegvriendelijke leefomgeving en een aantrekkelijk, gezond en beleefbaar landschap.

Aanleiding

Het is druk in een aantal recreatie- en natuurgebieden én er zijn gebieden waar nog volop kansen liggen. Door bevolkingsgroei neemt de vraag naar recreatiemogelijkheden verder toe. Ook verandert de vraag. Door de coronapandemie hebben we de buitenruimte herontdekt en is de behoefte om buiten te recreëren en te sporten toegenomen. Op elektrische fietsen neemt onze actieradius flink toe. Ook hebben we te maken met vergrijzing, waardoor de recreatiebehoefte verandert. Toeristen bezoeken Zuid-Holland ook graag en gebruiken dezelfde recreatieve bestemmingen, gebieden en routes. De prognose is dat dit nog verder toeneemt. Kortom: het aanbod moet beter op de vraag worden afgestemd. Dit is een continu proces omdat de vraag zal blijven veranderen. Ook wat betreft spreiding van drukte zoeken we een betere balans.

Zorgwekkend is dat meer dan de helft van de inwoners van Zuid-Holland te weinig beweegt en niet voldoet aan de beweegrichtlijn. Deze groep willen we in beweging krijgen. Ook op de geestelijke gezondheid heeft buiten zijn een positief effect.

Tot slot staat Zuid-Holland voor een aantal grote opgaven die met urgentie worden opgepakt, zoals de verstedelijking, het Zuid-Hollands Programma voor het Landelijk Gebied (ZH-PLG, gericht op het behalen van wettelijke doelen voor natuur, water en klimaat), het programma Natuur, de energietransitie en klimaatadaptatie. Het is belangrijk dat we deze opgaven integraal aanpakken en recreatie in deze opgaven meenemen, zodat kansen worden benut en we op zoveel mogelijk vlakken winst kunnen behalen.

Doel van het recreatieperspectief

Het recreatieperspectief benoemt de grote waarde van recreatie, brengt de recreatieve kwaliteiten van Zuid-Holland in beeld, schetst de belangrijkste opgaven en kansen op het gebied van buitenrecreatie op de middellange termijn (2030) en geeft richting aan de aanpak van deze opgaven.

Dit biedt ook de basis om de recreatieve opgave te agenderen bij programma's in het fysieke domein (zoals woningbouw, energietransitie, mobiliteit, klimaatadaptatie en het Zuid-Hollands Programma voor het Landelijk Gebied) zowel bij rijk, provincie en gemeenten. Dit om ervoor te zorgen dat recreatiemogelijkheden worden meegenomen in uitvoeringsprojecten.

Proces en status

Het recreatieperspectief is opgesteld door de provincie Zuid-Holland met input en betrokkenheid van partners en gebiedspartijen. Hiervoor zijn themasessies en regiosessies georganiseerd en een bestuurlijk overleg waarin het eindconcept is besproken. Het recreatieperspectief is vastgesteld door Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland. Niet als blauwdruk, maar als wenkend perspectief om gezamenlijk aan te werken.

Leeswijzer

Hoofdstuk 2 beschrijft het grote belang van recreatie. Hoofdstuk 3 schetst de mogelijkheden voor buitenrecreatie in Zuid-Holland, hoe deze worden benut en gewaardeerd en welke aandachtspunten dat oplevert. In hoofdstuk 4 worden ontwikkelingen geschetst die het recreatieve gedrag beïnvloeden. Hoofdstuk 5 schetst de recreatieve ambitie en hoe de Provincie daar gezamenlijk met partners aan wil werken. De acties die hiervoor nodig zijn, zijn in zes pijlers geclusterd: Verzorgen, Vernieuwen, Vergroten, Verweven, Verbinden en Vertellen. Deze zes pijlers markeren de breedte van de recreatieve agenda. Hoofdstuk 6 vat samen wat de volgende stappen zijn om Zuid-Holland nog beweegvriendelijk en aantrekkelijk te houden.

2. Het belang van recreatie

Recreatie is van onschatbare waarde in het dagelijks leven van de inwoners van Zuid-Holland. Recreatie draagt bij aan de gezondheid en het welzijn van de inwoners. Bovendien is recreatie maatschappelijk en economisch van groot belang. Het levert een wezenlijke bijdrage aan een prettige leefomgeving in Zuid-Holland.

2.1 Gezondheidswaarde

Voorkomen is beter dan genezen. De groeiende aandacht voor preventie in de gezondheidszorg met een belangrijke rol voor een gezonde leefomgeving is dan ook logisch. Niet voor niets is een gezonde fysieke leefomgeving opgenomen in de Omgevingswet als een van de maatschappelijke doelen. Een gezonde leefomgeving is, volgens het RIVM (2019), prettig, nodigt uit tot gezond gedrag, en de druk op de gezondheid is er zo laag mogelijk. Voor het welbevinden van mensen is het belang van een prettige openbare ruimte in de stad groot, net als een groene ruimte buiten de stad.

Volgens de Gezondheidsraad (2017) vertolkt de gezondheidswinst van recreëren in de buitenruimte zich op drie manieren. Ten eerste, groen heeft een bewezen positief effect op stemming, concentratie, hartslag en bloeddruk. Ten tweede, een aantrekkelijke en groene openbare ruimte bevordert sociale relaties tussen mensen, vermindert

gevoelens van eenzaamheid en reduceert stress. Wat weer positief is voor de lichamelijke en geestelijke gezondheid. Ten slotte, een groene omgeving zet aan tot bewegen. Een omgeving, die uitnodigt tot bewegen, noemen we beweegvriendelijk. Een beweegvriendelijke omgeving is enerzijds goed toegankelijk, met veilige fietspaden en een goede voetgangersinfrastructuur. Anderzijds is het een aantrekkelijke omgeving, bijvoorbeeld door de aanwezigheid van groen en water. Bewegen werkt preventief tegen overgewicht en daarmee samenhangende ziekten, zoals diabetes en hart- en vaatziekten.

2.2 Maatschappelijke waarde

Recreatie speelt een rol in het realiseren van maatschappelijke waarde. Het heeft op meerdere manieren effect op de ruimtelijke en sociale waarde van de omgeving zoals wordt benoemd in de rapportage 'Maatschappelijke waarde van toerisme en recreatie' van CELTH. Volgens dit rapport werken de positieve effecten van bewegen en recreëren op gezondheid en welzijn door in onder andere creativiteit en productiviteit. Zo wordt een (groene) omgeving met voldoende recreatiemogelijkheden aantrekkelijk als plek om te wonen. Dit is ook terug te zien in vastgoedwaarden.

Maatschappelijk rendement van fietsen en lopen

Uit de Verkenning effecten van investeren in lopen van Decisio en Molster (2018), blijkt dat investeringen in maatregelen om lopen en fietsen te bevorderen een hoog rendement kennen. Iedere extra loopkilometer geeft een maatschappelijk rendement van + €0,37 en iedere extra fietskilometer geeft een maatschappelijk rendement van + €0,18. Ter vergelijking, de auto heeft een maatschappelijk rendement van - €0,11 (dat wil zeggen, meer maatschappelijke kosten dan baten).

De gezondheidswinst vormt bij het maatschappelijk rendement van lopen en fietsen de belangrijkste maatschappelijke baat. Ofwel, een beweegvriendelijke leefomgeving waarbij lopen en fietsen sterk wordt bevorderd heeft een groot effect op het welbevinden van de maatschappij.

Recreatie draagt ook bij aan sociale inclusiviteit. De lokale identiteit, vaak vormgegeven door bijvoorbeeld een pittoreske dorpskern, attractief erfgoed, bekend natuurgebied of unieke watersportbestemming, zorgt voor een uitgesproken eigenheid van een gebied. Deze eigenheid draagt bij aan een gevoel van trots en een grotere betrokkenheid bij de plek en de mensen die dit delen.

Daarnaast vergroot recreatie het draagvlak voor natuur en landschap. Recreatie in een groene omgeving maakt mensen bewust van de waarde ervan. Mensen kunnen daardoor makkelijker de verbinding leggen tussen eigenbelang (lekker de natuur in) en het publieke belang (natuur moet beschermd worden). Dit bevordert het gevoel van eigenaarschap. Dit dient vanaf jonge leeftijd gemotiveerd te worden. Volgens de Gezondheidsraad (2017) ontwikkelen kinderen die veel in de natuur spelen namelijk meer waardering voor natuur, en zoeken daardoor op latere leeftijd de groene omgeving vaker en langer op.

Tot slot draagt recreatie bij aan het behoud van erfgoed. Bijvoorbeeld als inkomsten uit recreatiebezoek benut kunnen worden voor beheer en onderhoud van erfgoed. Erfgoed met een recreatieve bestemming zorgt voor een hogere belevingswaarde van natuur en landschap en is van groot belang voor de aantrekkelijkheid van de omgeving.

2.3 Economische waarde

Recreatie is in Zuid-Holland een belangrijke economische sector. Uit het Watersportonderzoek 2021 blijkt dat watersporters fors spenderende recreanten zijn. De gemiddelde besteding van de waterrecreant bedraagt tussen € 12,90 en € 37,60 per persoon per dag (afhankelijk van het type watersport dat de waterrecreant beoefent). Daarnaast neemt het aantal bezoeken aan natuur- en recreatiegebieden al jaren toe, tot 74,4 miljoen bezoeken door 14,6 miljoen bezoekers in Zuid-Holland in 2022. Uit het Bezoekersonderzoek 2022 blijkt dat er gemiddeld

per bezoek aan deze recreatie- en natuurgebieden € 5,91 wordt besteed. Op jaarbasis wordt er in de onderzochte natuur- en recreatiegebieden alleen al € 439,7 miljoen consumptieve bestedingen gedaan. Deze economische activiteit in de recreatiesector doet ook veel voor de werkgelegenheid in de provincie.

Bovendien is recreatie in het landelijk en stedelijk gebied een bron van economische vitaliteit en dat biedt kansen voor recreatieondernemers. Denk aan fietsverhuur, bezoekerscentra, horecavoorzieningen of activiteiten bij de boer.

Recreatie in de landelijke omgeving draagt bij aan het voorzieningenniveau in de kernen. Bezoekers zorgen voor omzet, bijvoorbeeld voor de lokale supermarkt en de bakker. Dit komt de leefbaarheid in kernen ten goede. In het stedelijk gebied zijn recreatieve trips, zoals cultuur, (sport) evenementen, winkelen, horeca en de welbekende stadswandeling, belangrijk. Bezoekers geven geld uit en zorgen voor een stevige impuls voor lokale ondernemers en culturele instellingen.

Ten slotte draagt een recreatief aantrekkelijke omgeving positief bij aan het vestigingsklimaat. Een beweegvriendelijke omgeving, veel groen(blauw) in en nabij de woonwijk en de toegang tot recreatievoorzieningen, zijn van invloed bij de keuze van een woonbestemming en ook op de vestiging van bedrijven.

Een veelzijdig belang

De meeste mensen recreëren zeer regelmatig. Er is altijd wel een deel van de dag of de week waarin iemand “even een luchtje wil scheppen”, een ommetje loopt, of een fietstripje of stevige wandeling wil maken, en wil genieten van de omgeving. Het veelzijdige belang van recreatie laat de relatie met veel thema's zien. Raakvlak is er met natuur, cultuur, erfgoed, de kwaliteit van de openbare ruimte, maar ook met mobiliteit, gezondheid, wonen, werken en economie. Voor het recreatieperspectief benadrukt dit het belang van:

1. een continue inspanning: het maatschappelijke belang van recreatie en de ‘veranderende natuur’ van recreatie vragen om een voortdurende inspanning op beleid en uitvoering om deze veranderende vraag bij te houden;
2. een integrale aanpak: vanwege de vele raakvlakken met andere beleidsthema's dient recreatie integraal te worden opgepakt;
3. samenwerken: werken aan recreatieve kwaliteiten doe je met veel partijen (waaronder overheden, belangengroepen, commerciële partijen en vrijwilligers).

Context | Inzet Provincie Zuid-Holland afgelopen decennia

De provincie begint niet vanaf nul aan het recreatieperspectief. De afgelopen jaren is namelijk al veel geïnvesteerd in recreatie. Dit is een proces geweest waarbij een (her)prioritering van ontwikkeling en beheer van recreatiegebieden in heel Zuid-Holland plaatsvond en waarbij uiteindelijk ook de rol van de Provincie langzaam veranderende.

Realisatie recreatiegebieden

De ontwikkeling van recreatie in de buitenruimte kent een lange geschiedenis. Een tweetal Rijksprogramma's volgden elkaar op sinds de jaren '80:

- Randstadgroenstructuur (jaren '80 en '90) voorziet in meer groene gebieden rond de steden (à 15.000 hectare);
- Recreatie om de Stad (RodS) (jaren '00) betrof de aankoop, inrichting en beheer, in samenwerking met de provincies, van recreatiegebieden met als doel tegenwicht te bieden tegen de toenemende verstedelijking en het tekort aan recreatieruimte.

In 2010 werd de Rijksbijdrage aan RodS stopgezet wegens bezuinigingsmaatregelen. De Provincie zette het programma voort. Inmiddels heeft de Provincie de opgave afgerond. Voor €125 miljoen is 2675 hectare recreatiegebied aangelegd. Uit het eindrapport 'Realisatie Recreatie om de Stad in Zuid-Holland' (2022) blijkt dat men in het algemeen tevreden is over de opgeleverde gebieden. Nu RodS is afgerond is de rol van de provincie bij recreatieve projecten veranderd. De provincie is geen opdrachtgever/initiatiefnemer meer, maar stimuleert initiatieven van anderen door middel van subsidies (voor zover dat past binnen de provinciale begroting) of in samenwerkingsverbanden.

Beheer recreatiegebieden

Ook ten aanzien van het beheer van recreatiegebieden is de rol van de provincie de afgelopen jaren veranderd. Er zijn nog 2 kleine en 2 grote recreatiegebieden (waaronder Vlietland en Bentwoud) in eigendom van de Provincie.

De overige gebieden zijn inmiddels overgedragen aan gemeenten. De veranderende rol biedt de mogelijkheid voor een nieuwe standaardvergoedingssystematiek voor het beheer van gebieden. Medio 2022 is een nieuwe subsidieregeling vastgesteld voor de recreatiegebieden in Zuid-Holland.

Samenwerking

In lijn met deze verandering ligt ook de 'bottom up'-aanpak van jarenlange gestructureerde samenwerking met strategische partners in groen en recreatie. Sinds 2014 organiseren regio's zich in landschapstafels. De landschapstafels komen tegemoet aan de wens vanuit de regio's om meer verantwoordelijkheid te nemen voor de leefomgeving in hun gebied. Ze fungeren als samenwerkingsplatform, waarin overheden, maatschappelijke organisaties, bedrijven en andere betrokken partijen afspraken maken over doelen en ambities per (deel)gebied. De Provincie heeft de landschapstafels met middelen ondersteunt voor het realiseren van de uitvoeringsprogramma's die lopen tot en met 2022.

Groenblauwe leefomgeving

In de in 2019 verschenen visie Rijke Groenblauwe Leefomgeving is aangegeven hoe we in Zuid-Holland willen investeren in een gezonde en aantrekkelijke leefomgeving. Belangrijk onderdeel hiervan is een beleefbare leefomgeving. Op beleving wordt actief ingezet omdat het een aspect is waarin recreatie en biodiversiteit elkaar enorm kunnen versterken. Het inzetten op een beleefbare leefomgeving is later overgenomen in de Omgevingsvisie van Zuid-Holland.

Sport en bewegen

Sinds 2019 hebben sport en beweging weer een prominente plaats gekregen binnen het provinciale beleid. De ambitie is een gezonde en beweegvriendelijke omgeving die voor iedereen toegankelijk is. Elke Zuid-Hollander moet in zijn of haar directe woon- en leefomgeving kunnen genieten

van sport en beweging en profiteren van de positieve opbrengsten ervan. Er is extra aandacht voor specifieke doelgroepen die nog drempels ervaren en daardoor niet genoeg bewegen.

Afbakening recreatie

De startnotitie sport en recreatie benoemt waar de provincie zich op richt als het over recreatie gaat: **recreatief verblijf en bewegen in de buitenruimte, zowel binnen als buiten de bebouwde kom en bij voorkeur dichtbij de eigen woonomgeving.**

Deze afbakening is het vertrekpunt voor dit recreatieperspectief. Er is daarmee veel overlap met het beleidsveld toerisme: bestemmingen, routes en gebieden die door recreanten worden gebruikt, worden immers ook door bezoekers van buiten Zuid-Holland gebruikt. Het recreatieperspectief geeft echter geen visie op verschillende vormen van verblijfsrecreatie.

Zwemwater

Op grond van de Wet hygiëne en veiligheid badinrichtingen en zwemgelegenheden wijst de provincie Zuid-Holland jaarlijks de zwemwaterlocaties in natuurwater aan. Deze locaties liggen zowel langs de kust als in binnenwateren. Tijdens het zwemseizoen (1 mei tot 1 oktober 2022) worden de locaties gecontroleerd op veiligheid en waterkwaliteit. Indien daar aanleiding voor is kan de provincie een zwemverbod of negatief zwemadvies instellen. De aangewezen locaties zijn te herkennen aan de provinciale borden en zijn te vinden op de landelijke website www.zwemwater.nl.

De naleving en het handhaven van de voorschriften voor zwemmen in natuurwater in geheel Zuid-Holland ligt bij de Omgevingsdienst Midden-Holland (ODMH) in opdracht van de provincie. Als de waterkwaliteit onvoldoende is neemt de ODMH-maatregelen. De ODMH kan dan het zwemmen ontraden (waarschuwing of negatief zwemadvies) of zelfs een zwemverbod instellen.

3. Recreatie in Zuid-Holland nu

Mensen recreëren overall, verspreid door het hele Zuid-Hollandse landschap. Grofweg zijn er drie zaken die – in samenhang met elkaar – Zuid-Holland aantrekkelijk maken voor buitenrecreatie: de omgeving, de bestemming en de verbinding. In dit recreatieperspectief richten we ons op de kwaliteiten en aandachtspunten van deze drie. Dit hoofdstuk beschrijft de huidige situatie. De kaarten zijn illustratief bedoeld en grotendeels gebaseerd op de uitkomsten van de thema- en regioessies.

Legenda

Afwisseling van landschappen:

- Kustlandschap
- Veenweidelandschap
- Rivierdeltalandschap
- Stedelijk landschap
- Landschapspark Zuidvleugel in ontwikkeling

Afwisseling in natuurbeleving

- Duinnatuur
- Veenweidenatuur
- Rivierdeltanatuur
- Stadsnatuur
- Verschillende kwaliteiten
- Beleefbaar erfgoed en cultuurhistorie
- Stedelijk groen
- Recreatiegebieden
- Natuurgebieden
- Groenblauwe verbindingen:
- Landschapspark Zuidvleugel in ontwikkeling
- Uitgebreid routenetwerk (wandelen, fietsen en varen)

Waterrijke provincie

- Grote en kleine wateren

Er zijn drie zaken die in samenhang met elkaar Zuid-Holland aantrekkelijk en beweegvriendelijk maken: omgeving, bestemming en verbinding.

Illustratieve overzichtskaart huidig recreatief netwerk Zuid-Holland

3.1 De omgeving

De omgeving wordt gevormd door de landschappelijke ondergrond van Zuid-Holland. Hierbij worden vier landschappen onderscheiden: het Kustlandschap, het Veenweidelandschap, het Rivierdeltalandschap en het Stedelijk landschap. De eerste drie zijn eenduidig te herleiden naar de oorspronkelijke landschapsvormende processen door zee, rivieren en menselijk handelen (het ontginnen van het 'oerlandschap'). De karakteristieke structuren en ruimtelijke elementen van deze landschappen zijn hedendaags nog goed waarneembaar en herkenbaar inclusief de historische dorps- en stadskernen. In het Stedelijk landschap heeft het onderliggende landschap in de afgelopen decennia een dusdanige ruimtelijke metamorfose ondergaan dat dit landschap een andere ruimtelijke karakteristiek kent. Dat wil niet zeggen dat het onderliggende landschap (veenweide, kust of rivierdelta) onherkenbaar is. Echter is de landschapsbeleving anders. Dit is met name het gevolg van stedelijke uitbreiding, de ontwikkeling van grootschalige economische gebieden (zoals havens, kassen) en de aanleg van (grootschalige) infrastructurele verbindingen.

Rode draden voor het perspectief

- Behoud, benut en versterk bestaande kwaliteiten van de omgeving en maak deze beleefbaar;
- Voorkom aantasting van landschappelijke kwaliteiten door andere ruimtelijke opgaven en ontwikkelingen;
- Zorg voor balans tussen recreatiedruk en draagkracht van het landschap (zowel in recreatiegebieden, natuurgebieden, op het water als ook daarbuiten);
- Ga zorgvuldig om met de kostbare ruimte die er is: combineer functies waar mogelijk;
- Heb aandacht voor de waterkwaliteit ten behoeve van recreatie.

KWALITEITEN

Landschap

De landschappelijke afwisseling is een grote kwaliteit in Zuid-Holland, mede gevormd door de afwisseling in openheid en beslotenheid. Daarnaast bepaalt het gebruik van het landschap de verschijningsvorm. In het veenweidelandschap is de veehouderij en veelal het typerende verkavelingspatroon (slagenlandschap) beeldbepalend. De grote deltawateren, de rivieren en het bijbehorende buitendijkse gebied zijn typerend voor het rivierdeltalandschap. De landgoederen en bollenteelt behoren bij het Kustlandschap. In het Stedelijk landschap komen de landschappelijke waarden van de drie overige landschappen terug in regioparken, zoals bijvoorbeeld het Bijzonder Provinciaal Landschap Midden-Delfland, aangevuld met de sterke (zicht)relatie tussen stad en landschap en het aanwezige erfgoed van de Hollandse steden als kwaliteit.

Natuur

De landschappen kenmerken zich ook door verschillende typen natuur, ook buiten de natuurgebieden. In het veenweidelandschap wordt de veenweidenatuur met haar weidevogels gewaardeerd, het rivierdeltalandschap kent unieke zoetwatergetijdennatuur en het kustlandschap heeft uitgebreide en bijzondere duinvegetatie. In het Stedelijk landschap komt een variatie van natuurwaarden voor.

Water

De recreatieve kwaliteit van het aanwezige water is divers. Het is onderdeel van de landschapsbeleving, en maakt verschillende recreatieve activiteiten mogelijk. Veel wateren zijn (onderdeel van) een natuurgebied en ook daar buiten heeft het water ecologische waarde. Het Zuid-Hollandse water bestaat uit de grote wateren (zee, deltawateren, meren en plassen) en de watergangen (van brede rivieren, kanalen, kreken, boezems, weteringen tot de fijnmazige slotenstructuur). De verbondenheid van water en woongebieden is een grote kwaliteit: steden en dorpen zijn vaak doorvaarbaar en water bepaalt vaak het stads- of dorpsgezicht.

AANDACHTSPUNTEN

Landschap

Ruimtelijke ontwikkelingen en veranderingen, zoals verstedelijking, klimaatverandering, energietransitie, aanleg van bedrijventerreinen en distributiecentra, hebben impact op de recreatieruimte en recreatieve beleving. Hierdoor komt de draagkracht van het landschap voor bezoekers ook verder onder druk te staan. Nu al kan het knellen met name in en rond het stedelijk landschap en (seizoensgebonden) in het kustlandschap. Er zijn echter ook delen van het Zuid-Hollandse landschap die nu beperkt benut worden voor recreatie, zoals bijvoorbeeld de krekensstructuur op Goeree (rivierdeltalandschap) en de Krimpenerwaard (veenweidelandschap).

Natuur

Recreanten kunnen een negatieve impact hebben op de natuurwaarden. Hierdoor staat bijvoorbeeld de kwetsbare duinnatuur in het kustlandschap op sommige plekken onder druk. Ook is er een hoge recreatiedruk in de Biesbosch en het Haagse Bos. Een ander aandachtspunt met betrekking tot natuurbeleving in Zuid-Holland is het verlies van biodiversiteit door andere oorzaken dan recreatie.

Water

Veel plassen in Zuid-Holland kampen regelmatig met waterkwaliteitsproblemen veroorzaakt door blauwalgen. Dit heeft een negatief effect op het functioneren van de plassen als recreatieve bestemming. Daarnaast hebben spartelbadjes in recreatiegebieden last van slechte waterkwaliteit (geen blauwalg, wel bacteriologisch probleem). Op locaties met zoutwater, zoals de zee en in de Grevelingen, speelt de blauwalgen problematiek niet. Blauwalgen zijn lastig te bestrijden en vormen een hardnekkig probleem (zie ook [kader Waterkwaliteit zwemwaterlocaties Zuid-Holland](#)). Ook op het water is de recreatiedruk hoog en soms te hoog.

Illustratieve kaart kwaliteiten omgeving

Interpretatie van de uitkomsten van de
thema- en regioessies

Legenda

Afwisseling van landschappen:

- Kustlandschap
- Veenweidelandschap
- Rivierdeltalandschap
- Stedelijk landschap
- Recreatiegebieden
- Stedelijk groen
- Landschapspark Zuidvleugel in ontwikkeling

Afwisselende beleving van open- en beslotenheid:

- Openheid van weilanden, stranden, akkers, grote wateren
- Beslotenheid door bossen
- Open groene ruimtes als regioparken in het stedelijk landschap met sterke (zicht)relatie tussen stad en land

Afwisselende natuurbeleving

- Natuurgebieden

Karakteristieke natuurwaarden per landschap

- Duinnatuur
- Veenweidenatuur
- Rivierdeltanatuur
- Stadsnatuur

Waterrijke provincie

- Grote en kleine wateren:
- van zee en plassen tot fijnmazig slotennetwerk

Illustratieve kaart aandachtspunten omgeving

Interpretatie van de uitkomsten van de
thema- en regioessies

Legenda

Druk van recreanten in het landschap:

- Indicatie van te drukke locaties door recreatie
- Natuurgebieden (algemeen) staan onder druk van recreatie en andere ontwikkelingen

Waterkwaliteit:

- Aandacht (in het algemeen) voor waterkwaliteit ten behoeve van recreatie

Transitieopgaven in het landschap:

- Indicatie bodemdalingsgebieden

Verstedelijking:

Indicatieve locaties stedelijke ontwikkeling
(Verstedelijkingsstrategie)

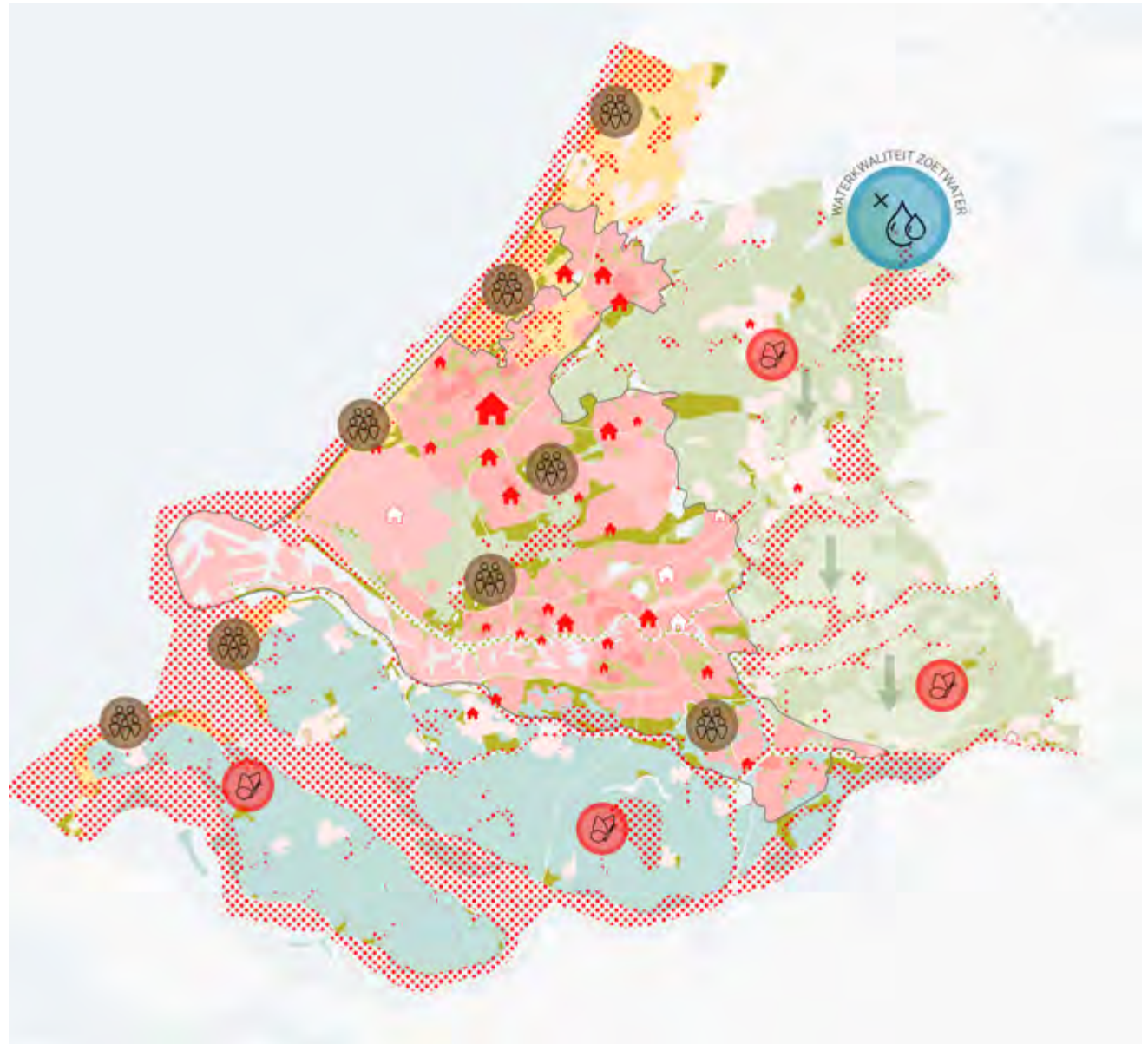
- Woningbouwlocaties tot 2030 - gepland
- Woningbouwlocaties tot 2030 - in onderzoek

Biodiversiteit:

- Biodiversiteit onder druk door andere zaken dan recreatie

Ondergrondkaart:

- Kustlandschap
- Veenweidelandschap
- Rivierdeltalandschap
- Stedelijk landschap
- Recreatiegebieden
- Stedelijk groen

Waterkwaliteit zwemwaterlocaties Zuid-Holland

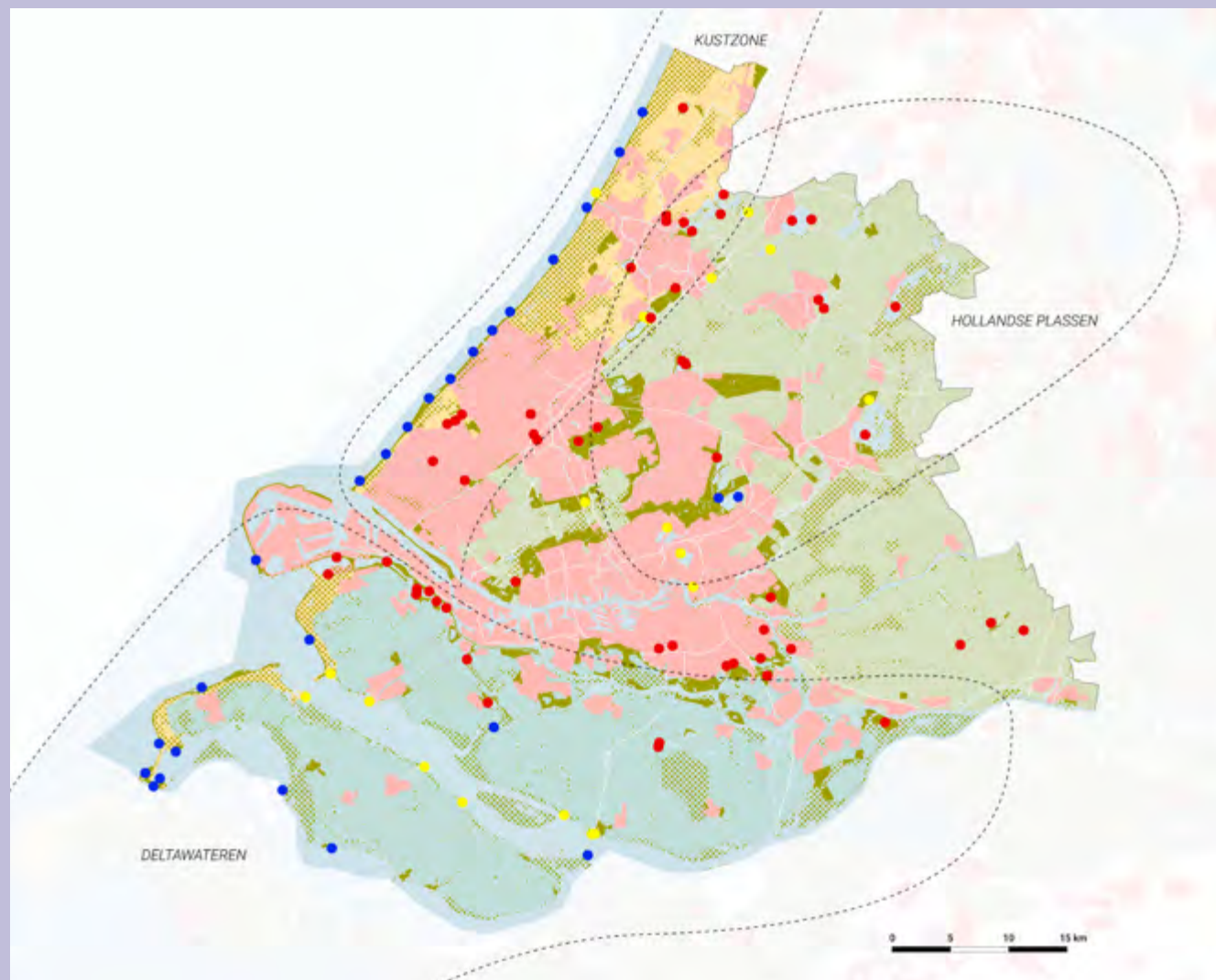
Er zijn ruim honderd formele zwemwaterlocaties in Zuid-Holland. Bacteriologische parameters en blauwalgen bepalen of het water geschikt is om te zwemmen. Op de kaart is weergegeven waar de zwemwaterkwaliteit vaak een probleem is (rood), soms (geel), of vrijwel nooit (blauw). Omdat blauwalgen niet gedijen in zout water (zee en Grevelingen) is de waterkwaliteit hier overwegend goed. Blauwalgen vormen een hardnekkig probleem, met name op locaties zonder doorstroming en met een veenbodem. Op een aantal locaties is - vaak door flinke inspanning - wel verbetering bereikt.

Het kaartbeeld is gebaseerd op gegevens uit augustus 2022. De zwemwaterkwaliteit in het begin van de zomer is vaak beter. Blauwalgen vormen echter steeds vroeger in het seizoen een probleem en dit zal door klimaatverandering verder versterkt worden.

Legenda

Zwemwaterlocaties incl. score (momentopname begin augustus 2022)

- Goede waterkwaliteit
- Soms problemen waterkwaliteit
- Problemen waterkwaliteit

Kaart waterkwaliteit zwemwaterlocaties

3.2 De bestemming

De bestemming betreft plekken in het landschap waar recreanten naartoe trekken om veelal kortere of langere tijd te verblijven. Het gaat hierbij om één of een cluster van openbare recreatievoorzieningen voor bijvoorbeeld ontspannen, spelen, sporten en zwemmen. De bestemming kan ook bestaan uit voorzieningen of diensten van recreatieve ondernemers, al dan niet in combinatie met openbare recreatievoorzieningen. Denk hierbij aan horeca, een belevenisboerderij, cultureel erfgoed, camping, bed & breakfast, outdoor activiteiten of de verhuur van fietsen, kano's of sloepen. Het strand is verreweg de meest populaire bestemming voor Zuid-Hollanders (Bezoekersonderzoek 2022) en bezoekers van buiten. Vaak winnen bestemmingen aan aantrekkingskracht wanneer er een combinatie is van openbare en commerciële voorzieningen. Vaak functioneren die plekken op bovenlokaal niveau. Recreatiegebieden en (delen van) natuurgebieden vormen, door hun dichtheid van voorzieningen en paden vaak ook bestemmingen. Dorpskernen en stadscentra vormen ook recreatieve bestemmingen.

Rode draden voor het perspectief

- Zorg voor balans in recreatiedruk en draagkracht, zodat kwaliteit behouden blijft en de recreatieve landschaps- en natuurbeleving beter wordt;
- Zorgen voor balans vereist voldoende voorzieningen, spreiding van voorzieningen en betere bekendheid van deze voorzieningen;
- Zorg voor voorzieningen die aansluiten bij de wensen van verschillende doelgroepen (leeftijden, type recreanten, leefstijlen e.d.);
- Bescherm en benut erfgoed en cultuurhistorie, zorg dat deze kwaliteiten goed bereikbaar en beleefbaar zijn.

KWALITEITEN

Identiteit en uitstraling

De identiteit van een plek of gebied maakt deze een aantrekkelijke bestemming voor recreatie. Deze volgt uit de karakteristieken van de vier landschappen en wordt met name bepaald door de landschapsbeleving en wat er te doen en te zien is. Niet alleen cultuurhistorische waarden en natuurwaarden zijn hierbij belangrijk, maar ook recreatieve mogelijkheden (denk aan barbecueën, kitesurfen of mountainbiken). Aantrekkelijke bestemmingen voor buitenrecreatie hebben doorgaans een natuurlijke uitstraling en zijn vaak ingericht met (jonge) bossen, water en graslanden. Zo zijn er tientallen recreatiegebieden aangelegd met een grote diversiteit door de afwisseling van het onderliggende landschap. Daarnaast zijn bomen, water en graslanden terug te vinden in de groenblauwe structuren van het stedelijk landschap, die daarmee ook recreatieve kwaliteiten vertegenwoordigen.

Voorzieningen

Veel natuur- en recreatiegebieden liggen dichtbij woongebieden, wat onder meer van belang is voor een gezonde leefomgeving. De aanwezigheid van recreatieve voorzieningen en de mogelijkheden die dat biedt om op verschillende manieren door het gebied te bewegen en er te ontspannen voegt kwaliteit toe als recreatieve bestemmingen. Voorzieningen kunnen kleinschalig en grootschalig zijn, gericht op kort en langer verblijf. Voor waterrecreatie zijn de aanlegmogelijkheden nabij steden, erfgoed en natuur een kwaliteit. De grote wateren en plassen zijn zeer geschikt voor watersporten en bieden daar ook voorzieningen voor.

Erfgoed en cultuurhistorie

Erfgoed en cultuurhistorie zorgt voor recreatieve aantrekkingskracht en geeft identiteit aan de omgeving. Niet alleen materieel (bijvoorbeeld forten en bunkers) maar in combinatie met een herkenbaar en beleefbaar verhaal en eventueel streekproducten krijgt een recreatieve bestemming extra kwaliteit. Erfgoed en haar educatieve waarde draagt bij aan het behoud van de omgeving, historie en de bescherming van het landschap.

AANDACHTSPUNTEN

Identiteit en uitstraling

Op een aantal plekken in Zuid-Holland wordt de identiteit en uitstraling van gebieden (en daarmee de kwaliteit van de recreatieve bestemmingen) bedreigd door een te hoge recreatiedruk. Dit kan komen door te weinig hectares recreatierruimte, voorzieningen of routes en/of een slechte spreiding van recreanten. Daarnaast is tijdens de thema- en regiosessies aangegeven dat in sommige recreatiegebieden de landschapsbeleving en inrichting niet optimaal is. Bijvoorbeeld door te weinig variatie en kwaliteit aan groenstructuren, en/of er zijn onvoldoende belevingsmogelijkheden.

Voorzieningen

De belangrijkste aandachtspunten zijn beschikbaarheid en aantrekkelijkheid van de recreatieve voorzieningen, toegankelijk voor een brede doelgroep en verspreid over het gebied. Daarnaast is de meerjarige financiering van het beheer van voorzieningen een aandachtspunt, met name voor waterrecreatie en recreatie in het stedelijk landschap waar voorzieningen intensief gebruikt worden.

Erfgoed en cultuurhistorie

De belangrijkste aandachtspunten voor erfgoed en cultuurhistorie zijn beschermen, benutten en beleven. De kwaliteit van een recreatieve bestemming is niet altijd voor iedereen (voldoende) toegankelijk. Sommige kwaliteiten zijn niet zichtbaar, beleefbaar of bekend voor mensen van buitenaf of voor specifieke doelgroepen. Dit is niet alleen een ruimtelijk aandachtspunt (bijvoorbeeld koppeling aan het bestaande routenetwerk), maar heeft ook betrekking op communicatie en marketing. Het beheer en onderhoud van erfgoed is voor een belangrijk deel afhankelijk van vrijwilligers. Dit is enerzijds een kwaliteit (het bevordert de betrokkenheid bij erfgoed) maar ook een aandachtspunt wat betreft continuïteit omdat de leeftijd van vrijwilligers oploopt.

Illustratieve kaart kwaliteiten bestemming

Interpretatie van de uitkomsten van de
thema- en regioessies

Legenda

Algemeen:

Verschillende kwaliteiten per landschap

Afwisselende omgeving:

Kustlandschap

Veenweidelandschap

Rivierdeltalandschap

Stedelijk landschap

Plassengebied

Stranden aan de Noordzee

Recreatiegebieden

Stedelijk groen

Natuurgebieden

Bijzonder Provinciaal Landschap Midden-Delfland

Beleefbaar erfgoed en cultuurhistorie:

Zeven erfgoedlijnen (ZH Omgevingsverordening)
door de verschillende landschappen
*Atlantikwall, Historische Haringvliet, Trekvaarten,
Landgoederenzone, De Limes, Waterdriehoek,
Oude Hollandse Waterlinie*

Twaalf Kroonjuwelen (ZH Omgevingsverordening)
in de verschillende landschappen
*Landgoed Keukenhof en omgeving, Kagerplassen
en molens, Landgoederenzone, Weipoort,
Aarlanderveen, Meije, Wierickerschans,
Vlietlanden/Duifpolder/Negenhuizen,
Middengebied Krimpenerwaard, Panorama Kinderdijk,
Schurvelingengebied, Polder de Biesbosch*

Streekproducten en streekverhalen

Enkele voorbeelden: bloembollen, kaas, zeevis, zuivel & vlees

Historische stads- en dorpsgezichten
(Rijksbeschermd)

Illustratieve kaart aandachtspunten bestemming

Interpretatie van de uitkomsten van de
thema- en regioessies

Legenda

Algemeen:

Bedreiging van kwaliteit door hoge recreatiedruk
en ruimtelijke ontwikkelingen

Voorzieningen

Verbeteren van landschapsbeleving en inrichting
van recreatiegebieden (algemeen)

Verbeteren van kwaliteit en beschikbaarheid
voorzieningen voor een brede doelgroep (in alle
landschappen)

Ondergrondkaart:

Kustlandschap

Veenweidelandschap

Rivierdeltalandschap

Stedelijk landschap

Natuurgebieden

Recreatiegebieden

Stedelijk groen

Beleefbaar erfgoed en Cultuurhistorie:

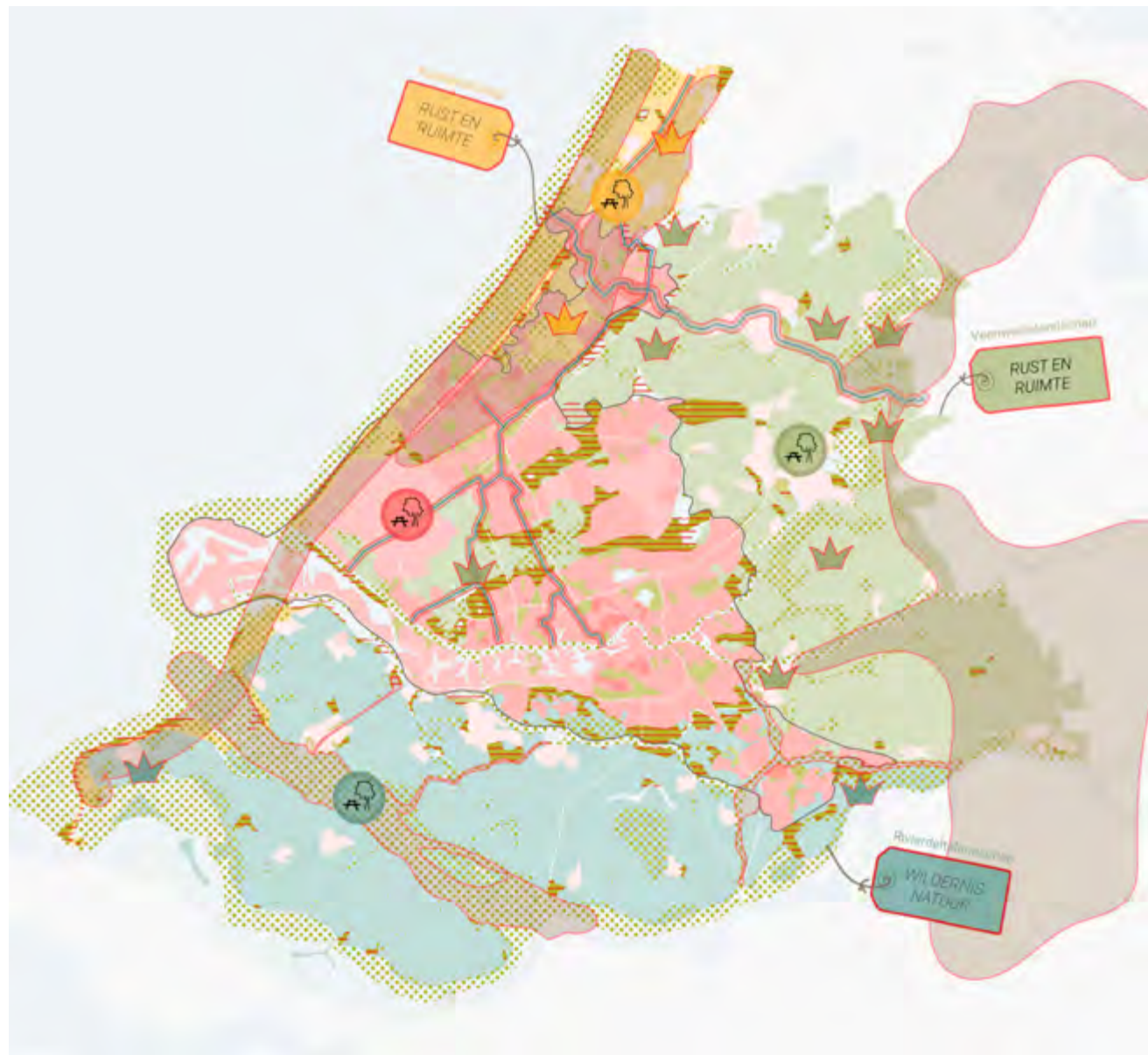
Aandacht voor beleving en participatie cultuurhistorie en
erfgoed, zoals:

Erfgoedlijnen (ZH Omgevingsverordening) en

Kroonjuwelen (ZH Omgevingsverordening)

3.3 De verbinding

Het is belangrijk dat recreatieve bestemmingen goed bereikbaar en toegankelijk zijn. Verbindingen zijn daarbij cruciaal. Het gaat hierbij om recreatieve verbindingen tussen stad en land én om verbindingen tussen groengebieden onderling. Daarnaast vormen de verbindingen voor veel recreanten vaak het recreatieve doel: struinen en toeren zijn een recreatieve activiteit op zichzelf. Hiervoor zijn comfortabele en veilige routes voor wandelen fietsen, varen en paardrijden nodig. Idealiter begint de 'recreatieve reis' vanaf de voordeur, maar vaak worden ook andere startpunten gebruikt, zoals een entree van een recreatie- of natuurgebied of een knooppunt van wandel- en fietsroutes. Deze startpunten zijn bereikbaar met auto, OV of fiets.

Rode draden voor het perspectief

- Benut en optimaliseer het uitgebreide routenetwerk: voeg kwaliteit en ontbrekende verbindingen toe, slecht barrières en breng/houd het beheer op orde;
- Realiseer goede startpunten voor modaliteiten die gewenst zijn, zoals fietsen en openbaar vervoer;
- Verbind gebieden ten behoeve van recreatieve kwaliteit en natuurbeleving;
- Vermijd conflicten tussen gebruikers e.a. functies op verbindingen;
- Zorg voor balans tussen natuur en recreatie door via goede verbindingen recreanten naar geschikte recreatieruimtes te leiden en weg te houden van kwetsbare natuur;
- Realiseer bestaande plannen voor verbinding, zoals Landschapspark Zuidvleugel en ecologische verbindingzones, inclusief het benutten van kansen voor recreatieve verbindingen en natuurbeleving.

KWALITEITEN

Verbonden gebieden

Recreatieve kwaliteit ontstaat wanneer een recreatieve bestemming goed verbonden is met haar omgeving, zowel qua ruimtelijke beleving als qua bereikbaarheid en toegankelijkheid. De ene recreatieve bestemming kan ook goed verbonden zijn met een andere recreatieve bestemming. Niet alleen om van A naar B te komen, maar ook als recreatieve kwaliteit op zich, zoals een mooie fietsroute. Dergelijke verbindingen zijn belangrijk voor zowel de natuur als de mensen die het willen bezoeken. En het ecologisch belang van groene verbindingen draagt indirect weer bij aan de recreatieve beleving.

Routenetwerk

Het uitgebreide wandel-, fiets-, ruiter- en vaarnetwerk is een grote kwaliteit voor recreatie. In het stedelijk landschap is de dichtheid van het fiets- en wandelroutenetwerk het hoogst. Rond de Hollandse Plassen is het vaarnetwerk het meest fijnmazig. In woongebieden (zowel stad als dorp) speelt de aanwezigheid van 'ommetjes' een belangrijke rol ter bevordering van een aantrekkelijke beweegvriendelijke leefomgeving. Aantrekkelijke routes zijn comfortabel en veilig. Bijvoorbeeld wanneer langzaam- en snelverkeer van elkaar gescheiden zijn, of wanneer bepaalde gebruikers elkaar niet in de weg zitten op hun routes.

Startpunten

In het netwerk van routes en verbindingen voegen start- en overstappunten kwaliteit toe, zoals TOP's en poorten. De kwaliteit van een startpunt wordt bepaald door de bereikbaarheid met verschillende modaliteiten en de aanwezige voorzieningen (variërend van bank en prullenbak tot horeca en bezoekerscentrum). Het algemene beeld is dat de huidige startpunten vooral goed functioneren voor recreanten die met de auto komen om te gaan wandelen of fietsen.

AANDACHTSPUNTEN

Verbonden gebieden

Met name in het stedelijk landschap zijn landschappelijke verbindingen verstoord, maar een 'basisstructuur' is nog te herkennen rond de watergangen. In het plan voor Landschapspark Zuidvleugel verbindt dit groenblauw landschappelijk raamwerk de buitenlandschappen (kust, veenweide en delta) met de binnenlandschappen (zoals het Bijzonder Provinciaal Landschap Midden-Delfland). Ook het groen in de stad kan beter met het groen buiten de stad verbonden worden. Dit kan ook bijdragen aan het vermijden van een stroom recreanten richting kwetsbare natuur. Verder worden veel (recreatieve) landschappen doorsneden door infrastructuur en is de variatie aan landschappen niet overal goed vindbaar. Dit speelt onder andere in de buffergebieden rond de steden. Tot slot zijn niet alle natuurgebieden voldoende met elkaar verbonden.

Routenetwerk

Vier belangrijke aandachtspunten voor het routenetwerk:

- Kwaliteit van de routes: niet altijd aantrekkelijk, veilig en vindbaar/toegankelijk.
- Ontbrekende schakels: ontbreken van verbindingen in het routenetwerk; gebrek aan ommetjes rond woongebieden; gebrek aan goede stad-land verbindingen; ontbreken van toegankelijkheid met openbaar vervoer.
- Barrières: slechte toegankelijkheid en vindbaarheid door spoor, snelweg en water.
- Conflicten tussen gebruikers van het routenetwerk: drukte op paden; te grote snelheidsverschillen op een weg of route; veel verschillende modaliteiten op één weg of route (ook op het water).
- De mogelijkheid om in de directe woonomgeving een ommetje te kunnen maken is in het agrarisch gebied vaak veel kleiner dan in het stedelijk gebied. Het is van belang om overal mogelijkheden te bieden om te 'struinen' dankzij de dichtheid van wandel- en fietspaden.

Startpunten

Er zijn goede startpunten voor recreatie maar ze ontbreken nog te vaak of zijn niet goed bekend of vindbaar. Hierbij geldt in het bijzonder dat de mogelijkheden om met het openbaar vervoer natuur- en recreatiegebieden te bereiken veelal ontbreken, of dat de wel aanwezige (H)OV-punten niet voldoende bekend zijn en/of gebruikt worden.

Illustratieve kaart kwaliteiten verbinding

Interpretatie van de uitkomsten van de
thema- en regioessies

Legenda

Groenblauwe verbindingen:

- Netwerk van natuur- en recreatiegebieden en stedelijk groen

Routenetwerk:

- Uitgebreid wandel, fiets- en ruiternetwerk: hoge dichtheid in het Stedelijk landschap, lager erbuiten
- Indicatief netwerk van wateren
- Indicatief vaarnetwerk: hoge dichtheid rond de Hollandse Plassen en in het Stedelijk landschap

Startpunten:

- Knooppunten auto/wandel/fiets/varen (TOP's)

Ondergrondkaart:

- Kustlandschap
- Veenweidelandschap
- Rivierdeltalandschap
- Stedelijk landschap

Illustratieve kaart aandachtspunten verbinding

Interpretatie van de uitkomsten van de
thema- en regioessies

Legenda

Groenblauwe verbindingen:

Beperkte recreatieve verbondenheid van gebieden
(enkele voorbeelden op de kaart)

Verbeteren stad-land verbindingen

Landschapspark Zuidvleugel in ontwikkeling

Routen netwerk:

Kwaliteit van het uitgebreide wandel, fiets- en
ruiternetwerk: niet altijd aantrekkelijk, veilig
en/of vindbaar

Behoefte aan meer mogelijkheden voor ommetjes

Barrières door snelweg, spoor en water

Conflicten tussen gebruikers:
op de weg en op het water

Startpunten:

Te verbeteren startpunten vanaf OV-haltes

Ondergrondkaart:

Kustlandschap

Veenweidelandschap

Rivierdeltalandschap

Stedelijk landschap

Natuurgebieden

Recreatiegebieden

Stedelijk groen

3.4 Gebruik en waardering

Er zijn diverse onderzoeken naar gebruik en waardering van recreatie- en natuurgebieden, het routenetwerk en voorzieningen gedaan. Dit betreft onderdelen van het recreatieve netwerk van omgeving, bestemming en verbinding. Het is lastig om deze onderzoeken met elkaar in verband te brengen en een totaalbeeld uit af te leiden, maar er zijn wel bruikbare conclusies uit af te leiden.

Onderzoeken waarvan de inzichten zijn meegenomen in dit recreatieperspectief zijn:

- Onderzoeken Bezoek natuur- en recreatiegebieden door NBTC-NIPO, 2017 en Recreëren in groen Zuid-Holland door Kantar, juli 2022 geven inzicht in de bezoekersaantallen en gebruikerswaardering van recreatie- en natuurgebieden die groter zijn dan 100 hectare.
- Maatwerkrapportage watersportonderzoek Provincie Zuid-Holland door NBTC en Waterrecreatie Nederland, juni 2022 rapporteert over het gebruik en de waardering van watersportgebieden in Zuid-Holland.
- Rapportages Recreatief fietsen in Zuid-Holland door de ANWB, oktober 2021, en de provinciale rapportage Recreatief fietsen Zuid-Holland door het Landelijk Fietsplatform, juni 2022, alsmede de Top 10 recreatief fietsen van het Landelijk Fietsplatform, juni 2022, tonen recente data over recreatief fietsen in Zuid-Holland.
- De Health Check, onderzoek naar recreatieve routenetwerken in Zuid-Holland, door Bureau voor Ruimte en Vrije Tijd, juni 2018 geeft inzicht in de kwaliteit en waardering van de routenetwerken in Zuid-Holland.
- En het rapport De Inclusieve buitenruimte door Mulier Instituut i.s.m. Bureau voor Ruimte en Vrije Tijd, juni 2020 betreft een behoeftenonderzoek naar sport en recreatie in Zuid-Holland.

Over het gebruik en de waardering van bestemmingen die buiten de grotere recreatie- en natuurgebieden bevinden is minder bekend, terwijl daar ook een groot deel van recreatie in Zuid-Holland plaatsvindt (zoals in voorgaande paragrafen beschreven). Verder is recent geen onderzoek gedaan naar wandelen in Zuid-Holland. Om toch inzicht in de meest populaire vrijetijdsbesteding van Nederland en Zuid-Holland te krijgen zijn de cijfers van Stichting Wandelnet uit 2018 gebruikt (Kwaliteitsmonitor wandelen provincies). Hieronder zijn een aantal hoofdconclusies op basis van de eerdergenoemde onderzoeken opgesomd.

Conclusies uit het meest recente onderzoek (Recreëren in groen Zuid-Holland, 2022) naar de bezoekersaantallen en gebruik van recreatie- en natuurgebieden in Zuid-Holland zijn:

- Recreatie- en natuurgebieden worden goed bezocht en goed gewaardeerd;
- Het aantal bezoekers aan de recreatie- en natuurgebieden is toegenomen ten opzichte van 2017;
- Recreatiegebieden rondom de stad zijn populair voor een dagelijks ommetje en kennen veel herhaalbezoeken;
- Recreanten die kiezen voor een daguitje zijn bereid verder te reizen en trekken bij voorkeur naar gebieden met bovenlokale betekenis met recreatieve voorzieningen als het strand, een recreatieplas en gebieden met een cluster aan recreatieve voorzieningen en horeca;
- Het aantal unieke bezoekers is vooral hoog aan de kust, Rijnlandse Plassen, Rijnlandse en Eiland van Dordrecht;
- Het percentage Rotterdammers dat nooit een natuur- en/of recreatiegebied bezoekt (40%) is duidelijk hoger dan dat in andere grote en middelgrote steden in Zuid-Holland (20%) en gemiddeld in Zuid-Holland (30%);
- De duinen staan onder druk: ze zijn én dichtbij stedelijk gebied gelegen én hebben een bovenlokale

aantrekkingskracht voor een dagje uit;

- Veel recreanten gebruiken de auto om naar de natuur- en recreatiegebieden te gaan;
- Natuurgebieden trekken evenzoveel recreanten als de recreatiegebieden.

Verder kunnen er uit de eerdergenoemde onderzoeken de onderstaande conclusies getrokken worden over het gebruik en de waardering van recreatie- en natuurgebieden en over buitenactiviteiten in Zuid-Holland, zoals waterrecreatie, fietsen en wandelen.

Gebruik en populaire activiteiten

De populairste activiteit in recreatie- en natuurgebieden is wandelen (66%), op de voet gevolgd door bezoek aan horeca (28%), fietsen/wielrennen (22%), recreëren (20%) en de hond uitlaten (10%). Het grootste deel van de bezoekers gaat erop uit om (even) buiten te zijn, een frisse neus te halen (37%) of om te genieten van het landschap en de natuur (36%). Dit gebeurt het vaakst in het weekend, de zaterdag en zondag trekken 50% van de bezoeken op een week. De meeste recreanten komen per auto (58%) of fiets (25%). Zeer weinig mensen komen met het openbaar vervoer (3% komt met de trein en slechts 1% met de bus).

Waterrecreatie: ongeveer 24% van de inwoners van Zuid-Holland doet aan watersport. Populaire activiteiten op het water in Zuid-Holland zijn surfen (37% ten opzichte van het totaal aantal watersporters) en roeien (33%). Gevolgd door sloepvaren (9%), kanoën (4%) en suppen (4%).

Fietsen: Zuid-Holland telt 2,4 miljoen recreatieve fietsers (ouder dan 16 jaar). Ruim een derde fietst wekelijks één of meerdere keren. Ze maken jaarlijks (in 2020/2021) 148 miljoen recreatieve fietstochten. Ongeveer 45% van de recreatieve fietsers in Zuid-Holland gebruikt een e-bike en dit aandeel is groeiende (29% in 2016).

Wandelen: in Zuid-Holland worden de meeste wandelingen van Nederland gemaakt. Er worden in Zuid-Holland jaarlijks meer dan 81 miljoen wandelingen (langer dan 1 uur) gemaakt. Bij meer dan 5 miljoen van deze (in totaal 81 miljoen) wandelingen wordt er een afstand afgelegd van meer dan 15 kilometer.

Gebruikerswaardering

Vijf aspecten zijn belangrijk voor deelname aan recreatie en sport: betaalbaarheid, beschikbaarheid (nabijheid), beleefbaarheid, bekendheid en bereikbaarheid. In het algemeen worden de onderzochte recreatie- en natuurgebieden beoordeeld met een 7,8 op de schaal van 10. De hoogste waardering hebben recreanten voor natuurgebieden, hoewel de verschillen met recreatiegebieden klein zijn.

Recreatief fietsen wordt in Zuid-Holland beoordeeld met een 7,9 op de schaal van 10. Verbeterpunten zijn vooral gerelateerd aan veiligheid en drukte op de fietspaden, de aantrekkelijkheid van de omgeving en de voorzieningen langs de fietsroutes.

Wandelen wordt in Zuid-Holland beoordeeld met een 6,9 op de schaal van 10. Verbeterpunten zijn vooral gerelateerd aan het aantal horecazaken en het aantal (en de kwaliteit van) rustpunten langs de wandelpaden.

De Zuid-Hollandse routenetwerken scoren in Zuid-Holland in het algemeen voldoende. De waardering (op de schaal van 10) is als volgt: wandelnetwerk 7,8; fietsnetwerk 7,7; vaarnetwerk 7,6. Alleen voor de ruiterroutes is dit onvoldoende, namelijk een 5,7 (let wel, sinds de laatste meting zijn er diverse maatregelen genomen om de ruiterroutes op te waarderen, zoals het opknappen van ruitersporen en de aanleg van het eerste ruiterknooppuntennetwerk in Zuid-Holland).

De hoogste waardering van recreanten gaat voornamelijk uit naar de landschappelijke kwaliteit en het aantrekkelijke routeverloop door het landschap. Aspecten die de beleving van de routes beïnvloeden bepalen de waardering van het routenetwerk minder.

Context | Bestaand ruimtelijk beleid in relatie tot recreatie

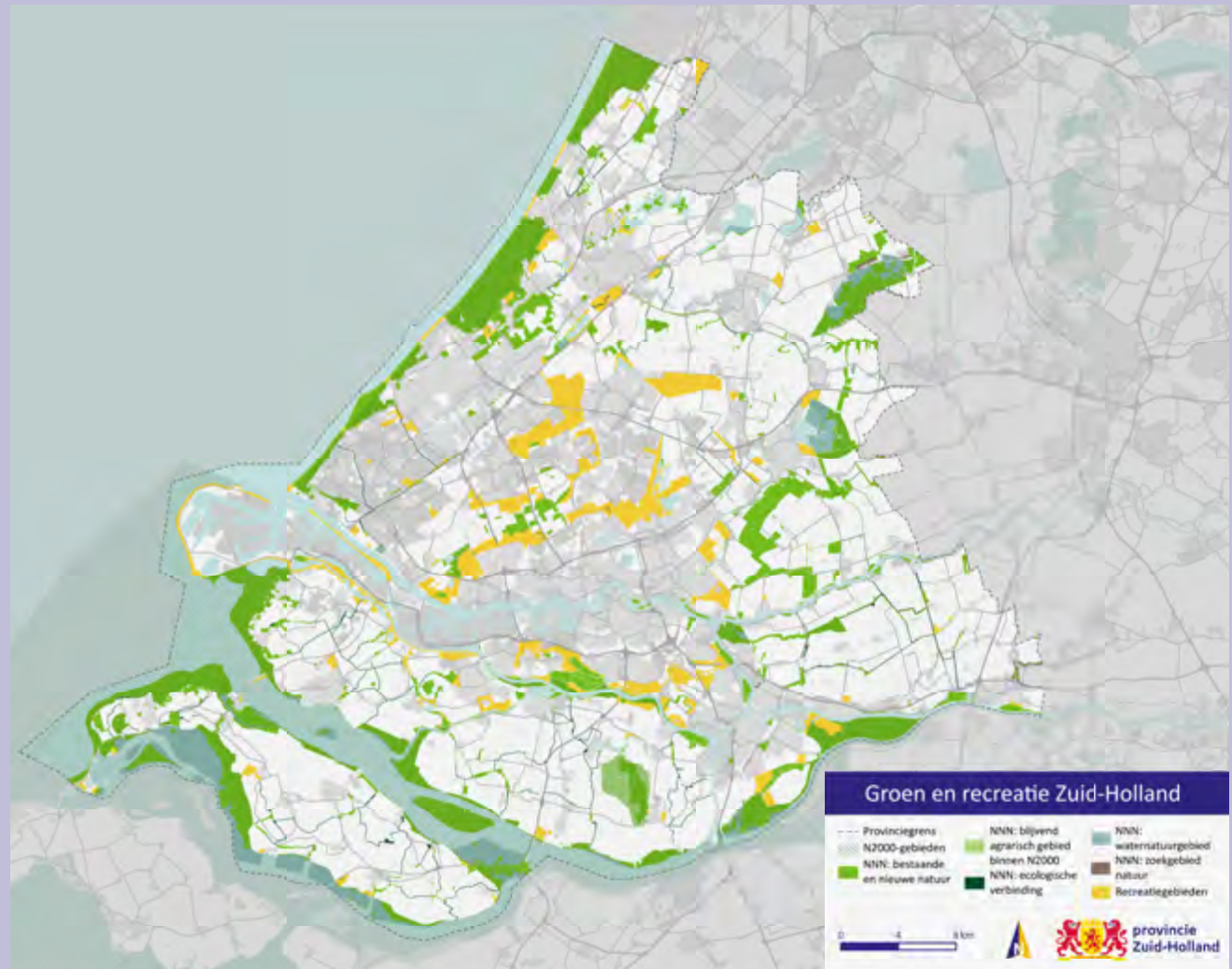
Het grootste deel van de ruimte in Zuid-Holland die voor recreatie belangrijk is, kent een vorm van planologische bescherming. Op Kaart 14 in de Omgevingsverordening Zuid-Holland 2022 staan de gebieden met een beschermingscategorie.

Onder categorie 1 vallen: Natuurnetwerk Nederland, kroonjuweel cultureel erfgoed en beschermd grasland in de Bollenstreek.

Onder categorie 2 vallen: recreatiegebied, groene buffer en belangrijk weidevogelgebied.

Daarnaast heeft de omgevingsverordening aandacht voor specifieke bossen en bomen door Groen erfgoed (bos van voor 1850) en bosreservaten te beschermen (Kaart 23 Beschermd gebieden bos en bomen). Ook recreatieve vaarverbindingen, het wandelnetwerk (netwerk LAW) en het provinciale hoofd fietsnetwerk (waar ook recreatieve fietsroutes zijn opgenomen) zijn vastgelegd in de omgevingsverordening.

Als de natuur- en recreatiegebieden in één kaart worden gezet valt op dat ze gezamenlijk een netwerk vormen (zie de kaart hiernaast: groen en recreatie in Zuid-Holland). Afzonderlijk is dat niet het geval, de natuur- en recreatiegebieden hebben elkaar nodig als schakels. Voor de beleving van de bezoeker is het onderscheid tussen natuurgebieden en recreatiegebieden vaak klein, maar beleidsmatig (financieel en wat betreft bescherming) zijn er duidelijke verschillen. Binnen Natura2000 gebieden mogen bijvoorbeeld nieuwe paden geen negatief effect hebben op de natuurwaarden van het gebied en is het moeilijk om bestaande paden te verbreden. Dat maakt het lastig om de kwaliteit van deze natuur voor de recreant te benutten.

Kaart groen en recreatie in Zuid-Holland

4. Ontwikkelingen

Recreatieve wensen en behoeften verschuiven door veranderingen die in de maatschappij plaatsvinden. Dit hoofdstuk beschrijft de belangrijkste ontwikkelingen die van invloed zijn op de recreatie in Zuid-Holland. De ontwikkelingen richten zich op vijf hoofdpunten: (1) meer aandacht voor gezond leven, (2) bevolkingsgroei en veranderende samenstelling van de bevolking, (3) technologische ontwikkelingen, (4) klimaatverandering en (5) de groeiende waardering natuur, landschap en erfgoed. Het hoofdstuk sluit af met de rode draden uit de ontwikkelingen.

4.1 Meer aandacht voor gezond leven

De maatschappelijke aandacht voor een gezonde leefstijl is in de laatste decennia sterk toegenomen. Wie gezond leeft, voldoende beweegt en gevarieerd eet, loopt minder risico op gezondheidsproblemen. De coronapandemie heeft het inzicht versterkt, dat mensen met een ongezonde leefstijl extra kwetsbaar zijn en hoe belangrijk een goede mentale en lichamelijke gezondheid is.

Het is zorgelijk dat meer dan de helft van de inwoners van Zuid-Holland overgewicht heeft. Ook voldoet iets meer dan de helft van de inwoners van Zuid-Holland niet aan de beweegrichtlijn (2,5 uur per week matig intensief bewegen, verspreid over meerdere dagen). Overgewicht en beweegarmoede verhogen het risico op diabetes, hart- en vaatziekten en een heftiger verloop van corona na besmetting.

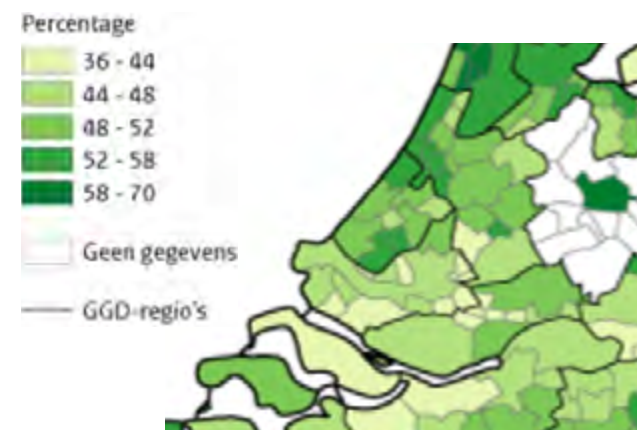
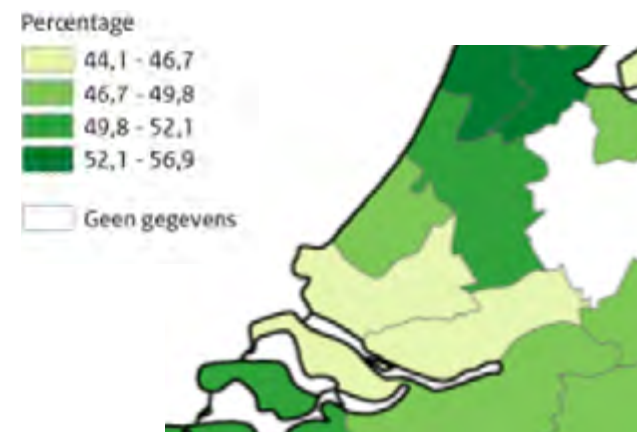
Tot de groepen, die minder vaak voldoen aan de beweegrichtlijn dan de gemiddelde inwoner van Zuid-Holland, behoren ouderen, mensen met een lichamelijke beperking, mensen met een chronische aandoening, mensen met een lage sociaaleconomische status en mensen met een niet-westerse achtergrond (Mulier et al; 2020). Naast persoonskenmerken, persoonlijke voorkeuren, fysieke en budgettaire mogelijkheden en beschikbare tijd zijn ook ruimtelijke factoren van invloed. De nabijheid

aanwezigheid van sportaccommodaties, sport- en speelplekken, recreatief groen en blauw en de nabijheid van voorzieningen dragen positief bij aan het percentage dat voldoet aan de beweegrichtlijn.

De coronapandemie versnelde een ontwikkeling die al langere tijd zichtbaar is: de herwaardering van een groene omgeving en de behoefte om in de buitenlucht te zijn, en daar te bewegen en te ontspannen. Veel georganiseerde vormen van vrijetijdsbesteding bleken niet of heel beperkt mogelijk. Het vertier werd vooral in de buitenlucht gezocht waarbij het in de natuur- en recreatiegebieden veel drukker werd. Sporten en bewegen in de openbare ruimte en in groene gebieden heeft mede door corona een vlucht genomen. Onder andere buitenyoga, trailrunning, bootcamp en mountain- en gravelbiken zijn populair. Ook in de waterrecreatie is dit zichtbaar met een groeiend aantal surfers, kanoërs en suppers.

Corona heeft ook thuiswerken een impuls gegeven, die voor een deel blijvend van aard zal zijn. Deze leidt tot meer behoefte aan ontspanning vanuit de directe woonomgeving. Thuiswerken biedt ook meer mogelijkheden om op andere tijden die ontspanning te zoeken. Een aantrekkelijke groene omgeving nodigt extra uit tot ontspanning.

Gezond leven heeft nadrukkelijk een sociale dimensie: mensen ontmoeten en samen dingen doen. Ontmoetingsplekken winnen aan belang zoals een (natuurlijke) speelplaats of bankjes in een park. Naast het 'ommetje' in de nabije leefomgeving, worden er ook uitjes verder van huis ondernomen waarbij verschillende vormen van recreatief gebruik met elkaar gecombineerd worden, zoals een fietstocht met een bezoek aan cultureel erfgoed. De groei van het aantal actieve ouderen draagt daar zeker aan bij met dank aan de e-bike, die zorgt voor een grotere actieradius.

Voldoen aan beweegrichtlijnen 2020 inwoners 18 jaar en ouder.

Boven: per GGD-regio, onder: per gemeente

4.2 Bevolkingsgroei en verandering in samenstelling bevolking

De provincie Zuid-Holland is met meer dan 3,7 miljoen inwoners de dichtstbevolkte provincie van Nederland. Naar verwachting groeit het aantal inwoners de komende jaren vooral door buitenlandse en binnenlandse migratie. Tot 2030 dienen er naar schatting zo'n 220.000 nieuwe woningen gebouwd te worden, zowel binnenstedelijk als daarbuiten.

Naast groei van de bevolking verandert de samenstelling. In Zuid-Holland is er tot 2040 nog een aanzienlijke groei voorzien in de leeftijdsgroepen 0-20 jaar en 65+. In absolute aantallen is de groei bij de 65+ers het sterkst: ruim 270.000 erbij tot 2040 waarvan ruim 130.000 tot 2030.

Een groeiende bevolking met meer ouderen zorgt voor extra drukte, ook in de natuur- en recreatiegebieden. Drukke die versterkt wordt doordat veel mensen tijdens de coronapandemie (opnieuw) ontdekt hebben hoe mooi het eigen land is. In het voorjaar van 2022 was het aantal gasten in Zuid-Hollandse logiesaccommodaties zelfs toegenomen ten opzichte van 2019 (+5,7%). De verwachting is dat het toerisme in 2024 weer geheel op het niveau is van voor de 2019. Vooral het inkomende toerisme uit de buurlanden zal nog sterk groeien (NBTC, 2022).

Behoeften van specifieke doelgroepen

- Ouderen hebben behoefte aan aanpassingen aan bestaande routestructuren, zoals rustpunten, horecagelegenheden en aangepaste fietspaden voor e-bikes.
- Ouderen hebben, naar mate de actieradius kleiner wordt bij het ouder worden, behoefte aan meer (groene) recreatieve voorzieningen in de directe leefomgeving.
- Inwoners met een niet-westerse achtergrond, een groep die vooral in Rotterdam en Den Haag een sterke groei doormaakt, hebben behoefte aan voorzieningen die de meer sociale vormen van sporten en bewegen in de buitenruimte faciliteren.
- Inwoners met een niet-westerse achtergrond recreëren vooral veel in stadsparken. Deze doelgroep heeft behoefte aan recreatiemogelijkheden 'om de hoek'.
- Inwoners met een lage SES hebben geen of beperkte financiële middelen voor recreatie en het vervoer ernaartoe. Zij hebben vooral behoefte aan toegang tot recreatie in de directe leefomgeving en aan gratis voorzieningen.

4.3 Technologische ontwikkelingen

Technologische ontwikkeling is van invloed op het recreatiegedrag. Bijvoorbeeld de elektrische fiets, die de actieradius van recreanten doet toenemen en vooral ouderen zijn makkelijker in staat om op hogere leeftijd te blijven fietsen. Positief is dat dit kansen biedt voor verduurzaming van de recreatiemobiliteit. Voor veel recreatieve verplaatsingen is de elektrische fiets een goed alternatief voor de auto. Ongeveer 45% van de recreatieve fietsers in Zuid-Holland fietst (meestal) op een elektrische fiets. Dit aandeel zal blijven groeien. Vooral ouderen en de doelgroep zonder auto profiteren hiervan. Andere lichte elektrische voertuigen zoals elektrische scooters, skateboards, elektrische steps, monowheels en hoverboards winnen vooral bij jongeren aan populariteit en verschijnen steeds meer in de openbare ruimte. Technologische ontwikkeling gerelateerd aan de smartphone (waaronder apps voor deelplatforms en routebegeleiding) ondersteunen de mogelijkheden voor gedeeld en slim gebruik van vervoermiddelen.

Informatie- en communicatietechnologie biedt de recreant makkelijk toegang tot informatie over bestemmingen, activiteiten, routes, vervoersdiensten en geeft ondersteuning tijdens de verplaatsing. Die technologie biedt ook mogelijkheden voor nieuwe vormen van tijdsbesteding in de openbare en groene ruimte. Denk aan Augmented Reality-spelletjes zoals Pokemon Go, speurzoeken per satelliet (Geocaching) en andere apps die voor een uitdaging zorgen zoals Strava en stappentellers. Apps en programma's kunnen nuttig zijn om mensen die weinig bewegen te stimuleren meer te bewegen. Ook mensen met een lichamelijke beperkingen kunnen met apps en programma's worden geïnformeerd over toegankelijke bestemmingen.

4.4 Klimaatverandering

Het klimaat verandert. Perioden van langdurige warmte en droogte zullen vaker voorkomen. Ook zal het aantal piekbuien en windhozen toenemen. De gevolgen op recreatie in de buitenruimte zijn divers.

Perioden van langdurige warmte zorgen, vooral in versteende omgevingen, voor hittestress. De behoefte aan meer schaduw neemt toe evenals de behoefte om meer groen en water in een versteende omgeving een plek te geven.

Opwarmend water vergroot de kans op algengroei, verergert de problemen waar de bacteriologische kwaliteit niet op orde is en vergroot de kans op botulisme. Algengroei, met name waar het blauwalgen betreft, heeft negatieve gevolgen voor de waterkwaliteit en zijn bij zwemlocaties een risico voor de gezondheid van zwemmers.

Op warme dagen zoeken de inwoners van Zuid-Holland massaal verkoeling in schaduw- en waterrijke gebieden, veelal in parken en (bos- en waterrijke) natuur- en recreatiegebieden. Grote drukte kan leiden tot piekmomenten die mogelijk schadelijk zijn voor de kwaliteit van (stedelijk) groen, natuur en water. Door de opwarming van de aarde zullen de zomers in Mediterrane landen lang niet meer voor iedereen het ideale vakantieklimate bieden. Nederland, liggend in een gematigde klimaatzone, kan een aantrekkelijke bestemming zijn voor vakantie. Dit kan leiden tot meer vakantie in eigen land en meer buitenlandse toeristen. Naast (extreme) hitte zijn er ook vaker momenten met hevige buien te verwachten, die kunnen zorgen voor (extreem) wateroverlast en voor zware windstoten, soms met orkaankracht. De inrichting van recreatie- en natuurgebieden moet hiertegen bestand zijn. Dat geldt ook voor de groeiende kans op brand bij droogte en hitte.

4.5 Groeiend besef van belang van natuur, biodiversiteit, landschap en erfgoed

Er is in de maatschappij een groeiende aandacht voor natuur, biodiversiteit en klimaatverandering. Het aantal maatschappelijke initiatieven gericht op versterking van natuur en biodiversiteit, en het klimaatbestendig maken van de omgeving is nog nooit zo hoog geweest. Bewoners nemen initiatieven om de biodiversiteit te verbeteren door aanleg van groene balkons, tegels te wippen in openbare ruimte (o.a. geveltuinen) en in de eigen tuin en de plaatsing van nestkastjes en insectenhôtels. Ook op het gebied van bescherming van het landschap en cultureel erfgoed is er een grote betrokkenheid van inwoners. Vele vrijwilligers zetten zich hiervoor in. Deze mensen verwachten ook van overheden en terreinbeheerders dat waarden van natuur, landschap en cultuurhistorie beschermd worden en waar mogelijk versterkt.

Bord aan de rand van de Delftse Hout in de droge zomer van 2022

Rode draden voor het perspectief

Voor het recreatieperspectief betekent meer aandacht voor gezond leven:

- Vasthouden aan de basis van het beleid: recreëren en bewegen in de buitenruimte is aantrekkelijk, betaalbaar, bereikbaar en toegankelijk voor iedereen.
- Versterkt doorzetten van het beleid om wandelen, hardlopen en fietsen in de nabije leefomgeving te stimuleren.
- Voorzien in de behoeften van ouderen, inwoners met een niet-westerse achtergrond en inwoners met een lage sociaaleconomische status (SES) en het tegengaan van bewegingsarmoede.

De groei van de bevolking en de verandering van de samenstelling betekent:

- De recreatiedruk in de natuur- en recreatiegebieden neemt toe als gevolg van de bevolkingsgroei en verandering in recreatiegedrag.
- Door toenemende drukte ontstaan er meer knelpunten op het gebied van veiligheid. Denk aan snelheidsverschillen op fietspaden, fietsers en wandelaars (en soms ook ruiters) die elkaar in de weg zitten en op het water aan de grote verschillen in recreatief gebruik.
- Waar nieuwe woningen worden gebouwd neemt de vraag naar recreatieruimte 'om de hoek' toe.
- Activiteiten in de schaarse ruimte gaan elkaar vaker in de weg zitten. Denk aan recreatie en natuur, maar ook op recreatieve verbindingen en bestemmingen neemt de druk toe en kunnen activiteiten elkaar in de weg zitten.

Technologische ontwikkelingen betekenen:

- Technologie kan behulpzaam zijn bij bezoekersmanagement (routeplanners, druktemelders, etc.).

Klimaatverandering betekent:

- De aanpassing van gebieden aan het veranderende klimaat moet zoveel mogelijk samengaan met behoud of zelfs verbetering van bestaande recreatieve functies.
- Bij nieuwe ontwerpen of de herinrichting van gebieden dient rekening gehouden te worden met schaduwplekken in drukke gebieden en langs belangrijke recreatieve routes, alsmede met schuilplaatsen voor extreem weer en met de brandveiligheid van natuur- en recreatiegebieden.
- Niet alleen klimaatadaptatie is nodig, maar ook klimaatmitigatie. Denk aan vasthouden van CO₂ in veenweidegebieden, binding van CO₂ door bossen en een goede koolstofbindende bodem in natuur- en recreatiegebieden.
- Stimuleren van duurzame vormen van recreatieve mobiliteit. De basis voor dit beleid: recreëren en bewegen vanuit huis, zoals wandelen of fietsen, is voor iedereen mogelijk en het OV-netwerk rondom natuur- en recreatiegebieden is op orde.

Het groeiend besef van belang van natuur, biodiversiteit, landschap en erfgoed betekent:

- dat mensen zich daadwerkelijk inzetten voor de realisatie van doelen voor natuur, landschap, biodiversiteit, klimaat en cultuurhistorie/erfgoed.

Context | Andere ruimtelijke opgaven

De Provincie Zuid-Holland werkt ook aan een tal van opgaven buiten het recreatieveld die van invloed zijn of relevant zijn voor het recreatiebeleid. Waaronder: Verstedelijkings- en woonopgave, Zuid-Hollands programma landelijk gebied (ZH-PLG), Bos en bomen strategie, Natuurnetwerk Nederland (NNN) en Natura 2000, Klimaatadaptatie en in het algemeen de 'Ruimtelijke puzzel'. In het sterk verstedelijkte Zuid-Holland streeft de Provincie naar functiemenging in plaats van monofunctionele (recreatie) gebieden. In dit recreatieperspectief wordt de recreatieopgave daarom op alle relevante

schaalniveaus geagendeerd. Groen in landelijke en stedelijke gebieden kan zo meerdere van deze opgaven, alsmede de recreatie opgave, tegelijkertijd bedienen. Denk hierbij aan NNN gebieden die naast bescherming en verbinding van natuur ook een recreatieve functie hebben, aan recreatiegebieden die worden ingezet voor het vasthouden van water en het vastleggen van CO₂, of aan groene bedrijventerreinen die bijdragen aan de biodiversiteit en die werknemers de mogelijkheid bieden om tijdens de lunchpauze een ommetje te maken.

5. Recreatieperspectief

Vanwege het grote belang van recreatie heeft de provincie Zuid-Holland de ambitie om samen met gebiedspartners te werken aan *‘een aantrekkelijke en toegankelijke omgeving met daarin gelegen recreatieve bestemmingen en routes voor iedereen omdat buiten zijn, bewegen en elkaar ontmoeten goed en gezond is en bijdraagt aan het geluk van mensen’*.

Dit hoofdstuk licht deze ambitie toe en beschrijft de agenda waarmee aan deze ambitie wordt gewerkt. Deze agenda bevat de reactie op de beschreven ontwikkelingen en aandachtspunten uit de vorige hoofdstukken. De agenda is geclusterd in zes pijlers die de breedte van de opgave en de vervlechting met andere beleidsvelden illustreren.

5.1 Ambitie

Werken aan een aantrekkelijke en toegankelijke omgeving met daarin gelegen recreatieve bestemmingen en routes voor iedereen omdat buiten zijn, bewegen en elkaar ontmoeten goed en gezond is en bijdraagt aan het geluk van mensen.

Deze ambitie is niet met een eenmalige inspanning te bereiken, het vraagt om continue inspanning van alle betrokken partijen, overheden, terreinbeheerders, belangengroepen, commerciële partijen en vrijwilligers. De gebruikers veranderen - en daarmee ook hun wensen - en maatschappelijke opgaven wijzigen in de tijd. Vaak geleidelijk, soms plotseling. Zo is de afgelopen jaren de aandacht voor het belang van gezond leven, biodiversiteit en klimaatverandering toegenomen (zie hoofdstuk 4) en heeft de coronapandemie geleid tot een blijvend intensiever gebruik van de buitenruimte om te recreëren, te bewegen en te sporten.

De ambitie omvat de volgende drie kernpunten:

► **Kwaliteit**

Inzet op kwaliteit: aantrekkelijke en goed toegankelijke bestemmingen en routes in een prettige omgeving waar recreanten graag naartoe trekken om te genieten van rust en ruimte of juist om te bewegen en te sporten, wat te doen of te genieten van natuurschoon. Aantrekkelijk betekent dat het aansluit op de wensen van de verschillende recreanten, dat vraagt diversiteit in het aanbod. En uiteraard dienen de huidige en toekomstige voorzieningen en routes minimaal te voldoen aan de basisvoorwaarde van schoon, heel en veilig. Daarvoor is goed beheer een randvoorwaarde (zie pijler Verzorgen).

Inzet op kwaliteit betekent ook dat recreatiegebieden zoveel mogelijk bijdragen aan andere opgaven als biodiversiteit, het vastleggen van CO₂ en klimaatadaptatie (pijler Verweven). Verder is het belangrijk dat recreatie en het vervoer naar recreatieve bestemmingen onze omgeving zo min mogelijk belasten, dus stimuleert de provincie elektrisch varen en zet de provincie in op het verbeteren van bereikbaarheid van bestemmingen op de fiets en met het OV (pijler Verbinden).

► **Kwantiteit**

Inzet op kwantiteit: er moet voldoende ruimte en gelegenheid zijn om buiten te recreëren. Veel stedelingen zoeken ‘rust en groen’ maar door drukte in de gebieden, op de paden en op de wateren – met name in de weekenden en zomerse dagen – staan juist die kwaliteiten onder druk. Het is daarom zaak om continu de draagkracht van de routes, natuur- en recreatiegebieden en het erfgoed te bewaken. Dat betekent enerzijds inzet op het verhogen van de recreatieve opvangcapaciteit van bestaande (recreatie)gebieden en anderzijds het beschermen van kwetsbare (natuur)gebieden door recreatiedruk tegen te gaan (zie pijlers Vernieuwen, Verweven

en Verbinden). Dit draagt bij aan een betere spreiding en balans in recreatief gebruik en kan ondersteund worden door bestemmingsmanagement (zie pijler Vertellen). Waar wenselijk en nodig wordt ook ingezet op uitbreiding van de recreatieruimte door aanleg en inrichting van (recreatie)gebieden en uitbreiding van bestaande (recreatie)gebieden (zie pijler Vergroten). Bij binnenstedelijke verdichting zetten we in op een groenblauwe dooradering van de stad die aansluit op de groenblauwe structuren buiten de stad.

► **Voor iedereen**

De Provincie zet in op recreatie in de buitenruimte voor ‘iedereen’: jong en oud, rijk en arm, mensen met en zonder beperkingen. De aandacht gaat echter in het bijzonder uit naar groepen voor wie recreëren in en om de stad minder vanzelfsprekend is. Het recreatieperspectief biedt daarom in het bijzonder aandacht voor toegankelijkheid van gebieden, recreatieruimte bij minder koopkrachtige woonwijken en aansluiten bij wensen en behoeften van betreffende doelgroepen. Zuid-Holland moet volop ruimte bieden voor iedereen – om te wandelen, fietsen, spelen, sporten, varen, vissen en genieten van natuur en landschap – omdat buiten zijn, bewegen en elkaar ontmoeten goed en gezond is en mensen gelukkig maakt.

5.2 Pijlers

Om invulling te geven aan de ambitie wil de provincie Zuid-Holland met haar gebiedspartners werken aan een aantal agendapunten. Deze zijn gegroepeerd in zes pijlers (zie [kader](#)). De zes pijlers geven de breedte van de opgave weer en illustreren de vervlechting met andere beleidsvelden. De pijlers zijn doelgericht en bieden de betrokken partijen een handelingsperspectief. Het betreft geen opgaven die met enkelvoudige maatregelen te behalen zijn. Het vraagt forse inspanningen van de provincie en haar gebiedspartners in de komende jaren. In de navolgende paragrafen zijn de pijlers nader uitgewerkt.

De kern van het recreatieperspectief verbeeld: in het hart de ambitie van het recreatieperspectief, daaromheen de drie kernpunten van de ambitie en in de buitenste bollen de zes pijlers van het recreatieperspectief. Alle pijlers dragen bij aan één of meerdere kernpunten

De zes pijlers van het recreatieperspectief

Het recreatieperspectief geeft met zes pijlers invulling aan de ambitie en de drie hoofdoelstellingen. De pijlers zijn doelgericht en bieden de betrokken partijen een handelingsperspectief.

Verzorgen

Deze pijler is gericht op duurzaam verzorgen van het bestaande en toekomstige recreatieve netwerk, dat bestaat uit de omgeving, bestemming en verbinding, door meerjarige borging van beheer en onderhoud voor leefomgeving, bestemmingen en verbindingen (zie paragraaf 5.3).

Verweven

Deze pijler is gericht op het recreatief gebruik van gebieden met een andere functie dan recreatie (functiemenging) en het verweven van de recreatieopgave met andere ruimtelijke opgaven gericht op meerwaardecreatie en draagvlak (zie paragraaf 5.4).

Vergroten

Deze pijler is gericht op het vergroten van de recreatieruimte door aanleg van nieuwe recreatie- en natuurgebieden en uitbreiding van bestaande recreatie- en natuurgebieden (zie paragraaf 5.5).

Vernieuwen

Deze pijler is gericht op het vernieuwen van recreatieve bestemmingen door kwaliteitsimpulsen zodat deze beter aansluiten bij de wensen van recreanten en waardoor een diverser en toegankelijk aanbod ontstaat. Kwaliteit betekent ook dat, waar mogelijk, wordt bijgedragen aan andere ruimtelijke opgaven (zie paragraaf 5.6).

Verbinden

De pijler is gericht op het verbinden van stad en land en het verbinden van recreatieve landschappen en bestemmingen. Dit door uitbreiding en verbetering van de recreatieve infrastructuur (aanleg van ontbrekende schakels) en doorontwikkeling van de routenetwerken (wandel-, fiets-, vaar- en ruiternetwerk) (zie paragraaf 5.7).

Vertellen

Deze pijler is gericht op het ontwikkelen van een gezamenlijke informatiebasis om de juiste keuzes te maken voor de recreatieve ontwikkeling van Zuid-Holland. Het gaat om onderzoek en instrumenten voor recreatiedruk, bezoekersmanagement en het beschikbaar stellen van data en informatie. Deze pijler gaat ook over communicatie en activiteiten gericht op participatie (zie paragraaf 5.8).

Context | Subsidieregeling beheer recreatiegebieden

Met de recent vastgestelde 'Subsidieregeling beheer recreatiegebieden' zet de Provincie in op een uniforme regeling voor drukbezochte bovenlokale recreatiegebieden (groter dan 100 hectare) waarvoor de kosten redelijkerwijs niet door de eigenaar alleen gedragen kunnen worden. De regeling gaat uit van een gezamenlijke verantwoordelijkheid van de eigenaren, de gemeente(n) wiens inwoners van het recreatiegebied gebruik maken en de provincie. Hierbij hanteert de regeling een maximum subsidiebijdrage van veertig procent voor de kosten van beheer en toezicht, ervan uitgaande dat de eigenaar en de gemeente(n) minstens zestig procent van de kosten financieren.

De periode tot en met 2025 is voor de recreatieschappen en hun rechtsopvolgers een overgangperiode. Vanaf 2026 wordt het totale beheerbudget van de provincie voor recreatiegebieden opnieuw verdeeld op basis van de subsidieregeling over alle hiervoor in aanmerking komende recreatiegebieden.

5.3 Pijler Verzorgen

De pijler Verzorgen is gericht op het duurzaam beheer en onderhoud van het bestaande recreatieve netwerk evenals toezicht en handhaving. Het gaat hierbij om het geheel van de omgeving (recreatiegebieden en natuurgebieden), bestemmingen (openbare recreatievoorzieningen en erfgoed) en verbindingen (fietsen, wandelen, varen en ruiteren). Met het verzorgen wordt ingezet op de beschikbaarheid van een aantrekkelijk, schoon, heel en veilig recreatief netwerk voor de inwoners van Zuid-Holland en voor bezoekers van buiten de provinciegrenzen.

VERANTWOORDELIJKHEDEN

De verantwoordelijkheid voor en de financiering van het verzorgen van de verschillende onderdelen van het recreatieve netwerk ligt bij de eigenaren. Veelal zijn dat overheden (Rijk, provincies, recreatieschappen, gemeenten en waterschappen) en terreinbeherende organisaties zoals Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten, het Zuid-Hollands Landschap, Dunea en particuliere grondeigenaren. De provincie draagt financieel bij aan natuur- en recreatiegebieden en, in mindere mate, aan verbindingen.

BEHEERBUDGETTEN ONDER SPANNING

De recreatiedruk op de buitenruimte in Zuid-Holland is de afgelopen jaren fors toegenomen. Dit is veroorzaakt door het toegenomen aantal inwoners, de coronapandemie en het toenemend besef van het belang van bewegen voor de gezondheid. Die druk op de recreatieruimte zal

de komende jaren naar verwachting verder toenemen door de verdere groei van de bevolking in Zuid-Holland (zie hoofdstuk 4 Ontwikkelingen). In de praktijk is dan ook te zien dat het drukker is in de recreatiegebieden, de natuurgebieden, de wateren en op de recreatieve routes (zo laten diverse onderzoeken zien, zie paragraaf 3.4). Het gevolg van het intensieve gebruik maakt dat de kosten voor beheer en toezicht toe zijn genomen en naar verwachting verder zullen toenemen. De vele en diverse beherende partijen van het recreatieve netwerk geven dan ook aan dat ze nu al kampen met de gestegen kosten voor beheer en toezicht en zich het hoofd breken over de naar verwachting verder toenemende beheerlasten. Hoe kunnen en moeten de gezamenlijke betrokken partijen omgaan met de stijgende druk op de beheerlasten?

Voorbeeld

Recreatieschappen

De recreatieschappen in Zuid-Holland vormen samenwerkingsverbanden tussen gemeenten conform de Wet Gemeenschappelijke Regelingen. Zij hebben tot doel het ontwikkelen, beheren en exploiteren van voorzieningen voor openluchtrecreatie buiten de bebouwde kom. Het gaat hierbij om uiteenlopende recreatieve voorzieningen voor wandelen, fietsen, spelen, varen en sporten die openbaar zijn en gratis toegankelijk.

De recreatiegebieden met voorzieningen fungeren veelal op bovenlokaal schaalniveau. Het beheer voor dergelijke voorzieningen kan vaak niet alleen door één gemeente gedragen worden. Hiertoe zijn vanaf de jaren '60 recreatieschappen opgericht die gemeente- en/of provincie overschrijdende gebieden en recreatievoorzieningen beheren. De lasten voor beheer en toezicht worden gezamenlijk gedragen door de deelnemende gemeenten door een bijdrage vanuit de gemeentelijke begrotingen (inclusief indexatie en toename van beheerlasten als gevolg van nieuwe investeringen). De Provincie draagt bij aan de beheerlasten van de recreatieschappen met een beheersubsidiebijdrage van maximaal veertig procent. Op deze wijze zijn de beheerlasten meerjarig structureel gedekt vanuit de gemeentelijke begrotingen en een bijdrage vanuit de Provincie.

Bestuurdersconferentie van het recreatieschap Groenalliantie Midden-Holland e.o. Groenalliantie is een samenwerkingsverband van de gemeenten Bodegraven-Reeuwijk, Gouda, Waddinxveen, Krimpen aan den IJssel en Krimpenerwaard. Doel van de samenwerking is het ontwikkelen en beheren van de natuur- en recreatiegebieden Krimpenerwaard en Reeuwijkse Plassen, en daarmee een aantrekkelijk en duurzaam leefklimaat te realiseren.

AGENDA:

► *Zorgen voor structurele dekking van beheer en onderhoud*

Het duurzaam beheer en onderhoud van het bestaande recreatieve netwerk is een basisvoorwaarde. Dat vraagt om structurele meerjarige beheermiddelen die verankerd zijn in de begrotingen van de eigenaren van recreatiegebieden, natuurgebieden, verbindingen en erfgoed. Dit is een enorme uitdaging en vraagt inzet en bestuurlijke keuzes om structureel beheerbudgetten beschikbaar te stellen om het bestaande netwerk aantrekkelijk, schoon, heel en veilig te houden en toekomstige beheerlasten op te vangen.

► *Inzetten op financiering van beheerkosten als gevolg van investeringen*

Het recreatieve netwerk in Zuid-Holland is nooit af. De komende jaren zal er verder moeten worden geïnvesteerd in recreatieve voorzieningen in natuur- en recreatiegebieden (zie pijler Vernieuwen), uitbreiding van de recreatieruimte (zie pijler Vergroten en Verweven) en doorontwikkeling van de recreatieve routestructuren voor wandelen, fietsen, varen en paardrijden (zie pijler Verbinden). Het is primair de verantwoordelijkheid van de investerende eigenaren om aan de voorkant deze extra beheerlasten meerjarig te begroten en te financieren. De Provincie denkt en werkt vanuit haar systeemverantwoordelijkheid voor het recreatieve netwerk mee hoe deze toekomstige beheerlasten structureel gefinancierd kunnen worden.

► *Onderzoeken hoe de samenhang in beheerfinanciering van natuur- en recreatiegebieden verbeterd kan worden*

Recreatie en natuur gaan in veel gebieden hand in hand. Enerzijds worden natuurgebieden druk bezocht door recreanten zoals in het duingebied, de Biesbosch, Meijndel en het Haagse Bos. Anderzijds dragen recreatiegebieden bij aan biodiversiteit en klimaatdoelen, door bijvoorbeeld een waterbergende functie te hebben. In de praktijk vormt het netwerk van natuurgebieden en recreatiegebieden een twee-eenheid. In de beheerfinanciering wordt echter een strikt onderscheid gemaakt: de medefinanciering van de kosten voor beheer en toezicht lopen via verschillende beheersubsidieregelingen. Natuurgebieden kunnen gebruik maken van de SNL-regeling (Subsidiestelsel Natuur en Landschap) die voorziet in een kostenvergoeding voor natuurwaarden en een beperkte toeslag voor recreatievoorzieningen en toezicht. Recreatiegebieden kunnen gebruik maken van de Subsidieregeling beheer recreatiegebieden die voorziet in een kostenvergoeding voor recreatiedoelstellingen. Er mag geen gebruik gemaakt worden van meerdere beheersubsidieregelingen (stapelings). In aanloop naar de subsidieregeling beheer recreatiegebieden (zie [kader](#)) is onderzocht of het wenselijk is om alle recreatiegebieden in de SNL-regeling onder te brengen. Dit zou voor de recreatiegebieden financieel zeer ongunstig uitpakken. Daarom is voor verschillende regelingen gekozen. Aandachtspunt blijft om de toepassing van beide regelingen goed op elkaar af te stemmen zodat er geen gebieden buiten de boot vallen en er een realistische/evenwichtige bijdrage aan het beheer van zowel recreatie als natuurgebieden mogelijk is.

► *Beheer routes gezamenlijk organiseren*

Het beheer van recreatieve routes voor wandelen, fietsen, varen en ruiters ligt bij veel verschillende eigenaren en beheerders. Met het routeplatform heeft de provincie daarom een overlegstructuur gecreëerd die zich richt op kennisdelen, het bespreken van knelpunten, het gezamenlijk zoeken naar oplossingen en het uitwisselen van ideeën en wensen voor verdere ontwikkelingen en beheer van de routenetwerken. De partijen van het platform (route-eigenaren, routebeheerders en belangenvertegenwoordigers) onderzoeken samen met de provincie hoe het beheer van de routestructuren in Zuid-Holland efficiënter georganiseerd kan worden door het bij één organisatie te leggen en wat voor soort organisatie dat kan zijn.

► *Kansen voor CO₂ certificering benutten*

De natuur- en recreatiegebieden hebben met hun bossen, struiken en bodem een hoge klimaatwaarde: ze leggen CO₂ vast. Door deze huidige en toekomstige CO₂-vastlegging te kwantificeren biedt dit mogelijkheden tot het verkrijgen van extra beheermiddelen door CO₂-certificering. Bij uitbreiding van bossen, bijvoorbeeld in het kader van de provinciale Bossenstrategie, kan de CO₂-vastlegging verder toenemen. Het loont de moeite om in gezamenlijkheid op landelijk of provinciaal niveau de mogelijkheden voor CO₂-certificering voor klimaatslim bosbeheer en bosuitbreiding te verkennen en te onderzoeken of er zodoende structurele middelen voor beheer verkregen kunnen worden.

5.4 Pijler Verweven

De pijler Verweven betreft het samengaan van verschillende functies met recreatief gebruik. De inzet is gericht op het agenderen en integreren van de recreatieopgave bij andere ruimtelijke opgaven zoals woningbouw, inrichting natuurgebieden en uitbreiding infrastructuur. Recreatie is hierbij een meekoppelend belang én een belang dat waarde toevoegt aan de andere ruimtelijke opgaven. En waar mogelijk kunnen recreatiegebieden ook bijdragen aan andere opgaven. Beleidsmatig worden recreatie, natuur, gezondheid, woningbouw, mobiliteit en klimaatadaptatie vaak los van elkaar gezien, maar de samenhang is in de praktijk groot. De kunst is om samen op te trekken en kansen te benutten om opgaven, beleid en budgetten te koppelen. Zo bereiken we meer, gaan we zuinig om met ruimte (functiemenging) en zijn de kosten vaak ook nog lager.

VERANTWOORDELIJKHEDEN

Bij het Verweven staan gebiedsprocessen centraal die ingrijpen op de omgeving vanuit een ander perspectief dan recreatie. De verantwoordelijkheid voor de gebiedsprocessen ligt veelal bij overheden (gemeente, provincie, rijk en waterschappen), die daarmee ook de verantwoordelijkheid hebben om de opgave integraal te benaderen. Aandachtspunt is dat het verweven van recreatieopgave met andere ruimtelijke opgaven niet vanzelfsprekend binnen de (vaak sectoraal gerichte) projectbudgetten past. Daarom is het wenselijk dat er ook 'recreatiebudgetten' beschikbaar zijn om de recreatieopgave te financieren.

Voorbeeld

Boerenwandelpaden

Het Bijzonder Provinciale Landschap Midden-Delfland kent meerdere boerenwandelpaden, waaronder ook een aantal die van tijdelijke aard zijn (vliegende wandelpaden). Dit zijn wandelpaden waarbij gelopen kan worden over een stuk boerenland van gastvrije boeren. De wandelaars ervaren de weidse polders van Midden-Delfland, zijn onderweg te gast bij de boer en boerin en horen de roep van weidevogels als de grutto, de kievit en de tureluur. Gedurende het broedseizoen van de weidevogels zijn de wandelpaden niet toegankelijk. Zo krijgen de vogels hun rust en draagt dit bij aan het weidevogelbeheer. De boerenwandelpaden zijn tot stand gekomen door de samenwerking van Agrarische Natuurvereniging Vockestaert en de boeren.

Het Boerenwandelpad Aalkeetbuitenpolder in Midden Delfland
(Beeld Staatsbosbeheer)

AGENDA:

- *Het natuurnetwerk en het recreatief netwerk ontwikkelen, uitbreiden en versterken. Waar mogelijk overlappend maar drukke recreatieve bestemmingen en kwetsbare natuurgebieden bij voorkeur niet laten samenvallen.*

Natuurgebieden zijn voor recreatie heel belangrijk, ze worden hoog gewaardeerd en trekken veel bezoekers. Dat gaat vaak prima samen, maar kan schuren met de natuurdoelstellingen. Andersom zijn recreatiegebieden voor natuur erg belangrijk: vaak vormen recreatiegebieden belangrijke schakels voor het natuurnetwerk.

Het recreatieve netwerk en het natuurnetwerk vallen voor een belangrijk deel samen, maar er zijn verschillen. Zo zijn er ook andere recreatieve bestemmingen dan natuur- en recreatiegebieden in Zuid-Holland, zoals aantrekkelijke stads- en dorpskernen en cultureel erfgoed. De meest kwetsbare delen van natuurgebieden vragen om bescherming tegen te hoge recreatiedruk en zijn daarom niet altijd toegankelijk. Dit vraagt soms om het maken van keuzes. Het ruimtelijk beleid van de provincie maakt daarom onderscheid in recreatie- en natuurgebieden, hiermee wordt aangegeven welke functie het zwaarst weegt als er keuzes nodig zijn.

Het uitbreiden van beide netwerken, bijvoorbeeld door buffergebieden aan te leggen, valt onder de pijler Vergroten. Nadenken waar de netwerken elkaar kunnen versterken en waar niet is onderdeel van bezoekersmanagement.

- *Onderzoeken hoe bezoekersmanagement kan bijdragen aan het beperken van de recreatiedruk*
Door bezoekers te informeren over drukte en alternatieve bestemmingen is het mogelijk om te differentiëren in bezoekdichtheden. Om hier ervaring mee op te doen is de provincie samen met het Nationaal Park Hollandse Duinen een pilot bezoekersmanagement gestart in Hollandse Duinen.

► *De bijdrage van recreatiegebieden aan biodiversiteit, het vastleggen van CO₂ en klimaatadaptatie waar mogelijk vergroten*

Recreatiegebieden vormen belangrijke schakels in het natuurnetwerk. Door in te zetten op het vitaliseren van bossen en vergroten natuurkwaliteit in recreatiegebieden (zie pijler Vernieuwen) neemt de natuurwaarde nog verder toe. Ook dragen recreatiegebieden zo (nog meer) bij aan CO₂-vastlegging. De combinatie met waterberging is in recreatiegebieden soms ook mogelijk. Vaak verhoogt dit ook de belevingswaarde voor de recreant. Het verhogen van natuurwaarden sluit aan op de doelen van het (rijks)programma Natuur, dit biedt perspectief op financiering.

► *Werken aan een groenblauwe dooradering van het landelijke gebied.*

Eén van de doelen van het ZH-PLG is het realiseren van 10% blauwgroene dooradering van het landelijke gebied. Dit is nodig voor het halen van de natuur- en waterdoelen, maar zal ook kwaliteit toevoegen aan de recreatieve beleving van het landschap. Mogelijk biedt dit ook nieuwe kansen voor waterrecreatie, zolang gebieden met kwetsbare natuurwaarden niet samenvallen met drukke recreatieve bestemmingen.

► *Werken aan een groenblauwe dooradering binnen de stad die aansluit op groenblauwe structuren buiten de stad*

In het kader van klimaatadaptatie - tegengaan van hittestress en opvang van water - en bevorderen biodiversiteit zijn groenblauwe structuren in de stad nodig. Deze groenblauwe structuur heeft ook een recreatieve functie en draagt bij aan een beweegvriendelijke leefomgeving. Onder andere onder de vlag van het Nationaal Deltaprogramma gebeurt dit in samenwerking met rijk, waterschappen en provincie. Bij woningbouw in stedelijk gebied (verdichting) zou de realisatie van dit binnenstedelijk groenblauwe netwerk gelijk opgepakt kunnen worden. Daar kan een financiële koppeling bij helpen. Verdichtingslocaties

liggen vaak vlakbij of vallen samen met aandachtswijken. Deze wijken zouden de recreatieve en groenblauwe verbindingen van de buurwijken moeten kunnen benutten. Vaak is juist hier veel behoefte aan een laagdrempelige en beweegvriendelijke omgeving. Kansen ontstaan wanneer binnenstedelijke verdichting bijna aansluit op de te ontwikkelen structuur van het Landschapspark Zuidvleugel, zoals bijvoorbeeld de Binckhorst en de Vlietzone. De recreatieve ontsluiting van de Binckhorst op de Vlietzone is daarmee een heel belangrijke stad-land verbinding. Dit geldt ook voor de te ontwikkelen toegangspoort Ockenburg/Madestein van Nationaal Park Hollandse Duinen die aansluit op de stedelijke verdichting in Den Haag Zuidwest én op de groenblauwe verbinding 'van Zee tot Zweth'. Het Koning Willem I Bos zal in extra recreatieruimte voorzien voor de nieuwe inwoners van Vijfde Dorp in de Zuidplaspolder. Bij Valkenhorst kan in de Mient Kooltuin een bufferbos worden aangelegd. Dit wordt verder beschreven bij de pijler Vergroten.

► *Uitwerken en uitvoeren van het landschapspark Zuidvleugel*

Het plan voor het Landschapspark Zuidvleugel beoogt een groenblauw raamwerk in de zuidelijke randstad te creëren dat de 'binnenlandschappen' (zoals bijvoorbeeld het Bijzonder Provinciale Landschap Midden Delfland) en de grotere 'buitenlandschappen' (Kust, Delta en Veenweidegebied) verbindt. Voor een aantal gebieden (zoals de Schiezone, Vlietzone en Rottmeren) is dit uitgewerkt in een gebiedsvisie inclusief projectenoverzicht. Voor uitvoering van een aantal projecten in de Schiezone zijn financiële middelen geregeld, de provincie heeft € 3 miljoen in de begroting opgenomen voor een bijdrage. De financiële middelen voor uitvoering van de andere plannen zijn deels of nog niet geregeld.

► *Werken aan een betere recreatieve ontsluiting van het agrarisch gebied*

In het landelijk gebied liggen veel kansen voor recreatie en de toegankelijkheid van landbouwgebied kan

worden vergroot door het realiseren en openstellen van boerenlandpaden. Recreatie en beheer van natuurlijke en recreatieve verbindingen kan als nevenactiviteit voor agrariërs een verdienmodel vormen door recreatie mee te nemen in de transitie van het landelijk gebied.

► *Inzetten op groene verbindingen bij bedrijventerreinen*

Bedrijventerreinen in Nederland worden dankzij een impuls uit het Nationaal Groeifonds de komende jaren omgetoverd tot groene, klimaatbestendige en energie-efficiënte plekken, waar werknemers prettig kunnen werken in een gezonde omgeving. Hier is grote winst te behalen, voor mens en natuur. Door bij deze transitie ook oog te hebben voor gebruik door omwonenden en verbindingen met het omringende gebied, kunnen deze bedrijventerreinen ook recreatief aantrekkelijker worden.

► *Afstemmen van het recreatief gebruik van water met andere waterfuncties*

Zuid-Holland is een waterrijke provincie. Het water heeft diverse functies en gebruikers: we hebben (zoet) water nodig voor drinkwater, natuur, landbouw en industrie, de (beroeps)scheepvaart en waterrecreanten gebruiken het water én we moeten ons beschermen tegen hoogwater en droogte. De vele soorten van watersport die in Zuid-Holland worden beoefend hebben specifieke wensen. Dit vraagt om intensieve afstemming tussen de diverse recreatieve gebruikers van het water onderling en met andere gebruikers. Het waterkwaliteit- en kwantiteitbeheer stelt daarbij randvoorwaarden en ook de veiligheid op het water is heel belangrijk. Waterrecreatie (recreatievaart en zwemmen) en beroepsscheepvaart gaan niet altijd samen. De speerpunten op gebied voor waterrecreatie van de Provincie Zuid-Holland geven hier invulling aan, deze zijn als agendapunten waterrecreatie in het [kader](#) hiernaast geplaatst.

Speerpunten waterrecreatie provincie Zuid-Holland

In het Regionaal waterprogramma Zuid-Holland 2022-2027 is het provinciale beleid voor waterrecreatie opgenomen. Dit beleid wordt uitgewerkt in het gezamenlijk programma waterrecreatie, een samenwerking tussen de provincie Zuid-Holland, waterschappen en vertegenwoordigers van de regio's Midden-Delfland, Midden-Holland en Hollandse Plassen. Dit programma (Verkenning vaarrecreatie provincie Zuid-Holland) kent de volgende speerpunten / agendapunten:

- ▶ *Gastvrij en beleefbaar vaarnetwerk ontwikkelen*
Stimuleren van de gastvrijheidseconomie langs het water, langer verblijf op het water en beleefbare vaarroutes langs aantrekkelijke bestemmingen. De gastvrije beleving wordt gestimuleerd door het vergroten van de bekendheid van de recreatieve kwaliteiten van het water en het ontwikkelen van een hoogwaardig vaarnetwerk met meer publieke aanlegvoorzieningen.
- ▶ *Werken aan een smart waternetwerk*
Werken aan een slim, aantrekkelijk en veilig vaarnetwerk van hoge kwaliteit, toegankelijk voor alle typen waterrecreanten. Goed vaarweg- en nautisch beheer, afstemmen van de bedieningstijden en het oplossen van knelpunten in vaarroutes dragen hieraan bij. Nieuwe schakels zorgen voor een robuust en fijnmaziger vaarnetwerk.
- ▶ *Werken aan Groene Waterrecreatie*
Werken aan een goede balans tussen waterrecreatie en natuur en milieu, ofwel waterrecreatie op duurzame wijze. Onder andere door het verzekeren van een goede doorvaart, het uitbreiden van het kanoroutenetwerk, het stimuleren van elektrische vaartuigen (met bijbehorende faciliteiten) en het ontwikkelen van duurzame kades.

5.5 Pijler Vergroten

De pijler Vergroten betreft het aanleggen van nieuwe recreatieruimte: recreatiegebieden of natuurgebieden die ook recreatief benut kunnen worden.

Vergroten is nodig waar een tekort is aan recreatieruimte en waar we verwachten dat er een tekort gaat ontstaan omdat er veel nieuwe woningen komen (zie ook 'Indicatieve locaties stedelijke ontwikkeling' op de [kaart op p.12](#)).

Vergroten is ook nodig waar natuurgebieden de toenemende recreatiedruk naar verwachting niet aankunnen. Minder kwetsbare groengebieden (buffergebieden) kunnen recreanten opvangen en de bestaande natuurgebieden ontzien, betere spreiding van bezoekers is immers alleen mogelijk als er mogelijkheden voor zijn.

In het verleden is door Rijk en Provincie stevig ingezet op het ontwikkelen van recreatieruimte met de Randstadgroenstructuur en later het programma Recreatie om de Stad (RodS).

De provincie Zuid-Holland heeft – samen met partners – ook flink geïnvesteerd in de aanleg van nieuwe natuurgebieden zoals in het inmiddels afgeronde programma Deltanatuur.

De resterende opgave van het NatuurNetwerk Nederland is nog in uitvoering.

Kansen zijn er voornamelijk waar verschillende opgaven samen komen (Zuid-Hollands Programma Landelijk Gebied (ZH-PLG), verstedelijking, CO₂-vastlegging door bossen en bomen, waterberging, etc.). Deze pijler ligt daarmee in het verlengde van de pijler Verweven.

VERANTWOORDELIJKHEDEN

De verantwoordelijkheid voor vergroten lag in het verleden bij het Rijk en de provincies gezamenlijk en later bij de provincies. Altijd samen met de lokale overheden die het betreft.

Voor toekomstige projecten hangt dit af van de context waarin het wordt uitgevoerd (in het kader van welk programma). Voor de provincie als regisserende overheid ligt een initiërende rol voor de hand.

Voorbeeld

Bentwoud

Een voorbeeld van succesvol realiseren van recreatiegebieden is het inmiddels afgeronde RodS programma. Dit programma heeft 2675 hectare recreatiegebied opgeleverd en heeft € 125 miljoen gekost. Uitvoering heeft plaatsgevonden binnen de planning en voor het afgesproken budget. De gebieden worden in het algemeen goed bezocht en gewaardeerd.

Het Bentwoud is een jong natuur- en recreatiegebied aangelegd door de provincie Zuid-Holland als onderdeel uit van de realisatieopgave Recreatie om de Stad (RodS) (Beeld: Staatsbosbeheer)

AGENDA:

► *Realiseren en benutten van wat al is gepland*

Vergroten van de recreatieruimte kan allereerst door te realiseren wat al is gepland. Dit betreft bijvoorbeeld de restantopgave van het NatuurNetwerk Nederland. Bij de realisatie van NatuurNetwerk Nederland vormen de te behalen natuurdoelen uiteraard het kader waarin recreatief gebruik moet passen. Echter, vaak blijkt ook dat de financiële randvoorwaarden zodanig knellen dat de recreatieve potentie niet ten volle kan worden benut. Zo is er bij het realiseren van de NNN-opgave in de Krimpenerwaard wel beperkt budget voor aanleg van paden, maar ontbreken de middelen om deze op de recreatieve structuur buiten het gebied te laten aansluiten. Ook de aanleg van voorzieningen (bijvoorbeeld een uitkijktoren) past niet binnen het beschikbare budget.

► *Vergroten van het aanbod waar een tekort aan recreatieruimte is*

In Zuid-Holland is geen recent onderzoek gedaan naar recreatietekorten, zoals dat bijvoorbeeld wel in Noord-Holland is gedaan (zie eindrapport “Natuur- en recreatiegebieden Noord-Holland”, uit 2022). Echter, op basis van de uitkomsten van het bezoekersonderzoek lijkt de conclusie gerechtvaardigd dat bijvoorbeeld Rotterdam-Zuid kampt met een tekort aan recreatieruimte. Ook hier liggen nog te realiseren plannen, zoals het Buitenland van Rhoon. Gezamenlijk met de gemeente Rotterdam zou verkend kunnen worden of het uitvoeren van deze plannen, in combinatie met aantrekkelijke stad-landverbindingen, voorziet in voldoende antwoord op dit tekort aan recreatieruimte.

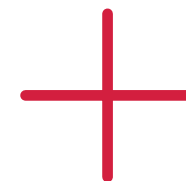
► *Vergroten van het aanbod waar veel nieuwe woningen komen*

De bestaande en geplande recreatie- en natuurgebieden vormen een groenblauw netwerk rondom de woonkernen. Waar veel nieuwe woningen zijn gepland is dit netwerk kwetsbaar en is versterking en uitbreiding gewenst. In de buurt van uitleglocaties (zoals Valkenhorst, Vijfde Dorp) is daar ruimte voor te vinden. Het Koning Willem I Bos zal in extra recreatieruimte voorzien voor de nieuwe inwoners van Vijfde Dorp in de Zuidplaspolder. Uitdaging hier is ervoor te zorgen dat de Gouweknoop (A20 A4) in dit gebied geen onneembare barrière voor recreanten vormt. Ook het landschapspark Rottemeren ligt voor de toekomstige bewoners van Vijfde Dorp op korte afstand. Hier liggen nog enkele uitbreidingsmogelijkheden. Bij Valkenhorst kan in de Mient Kooltuin een bufferbos worden aangelegd. Door aantrekkelijke recreatieve verbindingen aan te leggen die logisch aansluiten op de omgeving wordt de recreatiedruk op de duinen voor een deel opgevangen en worden de duinen ontlast. Het ligt voor de hand om dit gebied in samenhang met de aangrenzende Groene Zone Wassenaar te ontwikkelen.

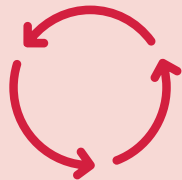
Bij verdichting in stedelijk gebied is uitbreiding van groenblauwe hectares ingewikkelder, de ruimte daar is immers beperkt. Hier ligt de uitdaging in het realiseren van groenblauwe structuren in de stad die aansluiten op een groenblauwe dooradering buiten de stad. Dit is verder beschreven in de pijler Verweven.

► *Nieuwe natuur en groengebieden aanleggen in het kader van het Zuid-Hollands Programma Landelijk Gebied (ZH-PLG)*

Om natuurwaarden te versterken wordt in het kader van het ZH-PLG gedacht aan het realiseren van een groenblauwe dooradering van het landelijk gebied. Waar mogelijk zou deze extra ruimte ook recreatief benut kunnen worden voor zover dat past binnen de kaders die de natuurdoelen stellen. Daar is wel aanvullende financiering voor nodig. Ook wordt in het kader van het ZH-PLG gedacht aan bufferzones of landschapzones rondom natuurgebieden. De hierboven genoemde Mient Kooltuin is hiervan een goed voorbeeld met recreatieve potentie.

5.6 Pijler Vernieuwen

De pijler Vernieuwen is gericht op kwaliteitsverbetering van het recreatieve netwerk zodat dit aansluit bij de eisen en wensen van recreanten. De pijler richt zich enerzijds op vernieuwing van recreatieve bestemmingen en verbindingen met het doel deze aantrekkelijker te maken voor recreanten. Het gaat dan om beleving, educatie (onder meer bij erfgoed) en verbeterde toegankelijkheid, ook voor mensen met een beperking. Vernieuwen gaat ook over kwaliteitsimpulsen in de groene omgeving gericht op natuur(beleving), biodiversiteit, vitalisering van bossen. Het vernieuwen van recreatieve omgevingen en bestemmingen draagt ook bij aan de verhoging van de opvangcapaciteit en spreiding van recreantenstromen.

VERANTWOORDELIJKHEDEN

De verantwoordelijkheid voor en de financiering van het blijvend vernieuwen van het recreatieve netwerk ligt bij de eigenaren. Veelal zijn dat overheden (provincie, gemeenten en recreatieschappen) en terreinbeherende organisaties zoals Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten, Zuid-Hollands Landschap en particuliere grondeigenaren. De provincie heeft subsidieregelingen voor projecten die de kwaliteit en kwantiteit van recreatiemogelijkheden verhogen.

VERNIEUWING ALS CONTINUE OPGAVE

Het vernieuwen zet niet alleen eenmalig in op een kwaliteitsslag van sleets geraakte gebieden of recreatieve voorzieningen, maar is een continue opgave. Gebieden zijn nooit af omdat gebruikers veranderen en daarmee hun wensen. De kwaliteitsimpulsen zijn gebaseerd op drie samenhangende vernieuwingssporen die bijdragen aan differentiatie in het aanbod:

- **Beter te beleven**
Versterken van de landschappelijke structuur en natuurwaarden van gebieden (inzet op onder meer entrees, paden, verdeling open/gesloten, verhogen variatie en natuurwaarden in bos en grasland, waterpartijen, erfgoed).
- **Meer te doen**
Vernieuwen en toevoegen van voorzieningen in aansluiting op de behoefte van de recreanten (inzet op onder meer speelvoorzieningen, speelbossen, bootcamp, trimroutes, toiletten, horeca, hondenstrandjes, routes, vogelkijkschermen). Niet alles in hetzelfde gebied, meer differentie in gebieden.
- **Beter te zien**
Verhogen van de recreatieve eigenheid, herkenbaarheid en vindbaarheid van de gebieden (inzet onder meer op profilering op leefstijlen en doelgroepen, bebording, meubilair, laadpalen voor auto, fiets en sloepen).

Voorbeeld

Profilering van natuur- en recreatiegebieden naar leefstijlen
(Groenalliantie, 2021)

Profilering natuur- en recreatiegebieden

Groenalliantie Midden-Holland heeft met tal van gebiedspartners een kwaliteitsimpuls gegeven aan haar acht natuur- en recreatiegebieden (2015-2021). De basis voor de kwaliteitsimpuls is gelegd door in een interactief traject met gebiedspartners, recreanten en omwonenden de eisen en wensen op te halen. Deze zijn vertaald naar ontwikkelingsrichtingen per gebied waarbij elk gebied gezoned is en geprofileerd is op een leefstijl. In lijn hiermee zijn alle entrees verfraaid en verwelkomen de bezoekers. De informatievoorziening is op orde, wandel- en fietspaden zijn toegevoegd en alle gebieden hebben een toiletvoorziening. De bosstructuren en graslanden zijn fraaier en natuurlijker, de biodiversiteit is verhoogd en alle gebieden hebben prachtige natuurlijke speelplaatsen. Na deze impuls zijn de natuur- en recreatiegebieden geliefder dan ooit. De bezoekersaantallen en de waardering zijn nog nooit zo hoog geweest.

AGENDA:

► *Organiseer investeringsvermogen*

Vrijwel alle regionaal samenwerkende partijen hebben ambities voor vernieuwing van natuur- en recreatiegebieden. Deze zijn veelal vastgelegd in visies al dan niet gekoppeld aan uitvoeringsprogramma's. Maar de praktijk van financiering is weerbarstig: de bekostiging komt vaak niet van de grond. De dilemma's zijn in beeld evenals de mogelijkheden voor financiering zoals het principe 'groen groeit mee' en instrumenten als een Nationaal of Regionaal Groenfonds, koppeling aan andere opgaven en ingezetenenheffing (zie bijvoorbeeld onderzoek TU Delft uit 2022; "Naar een solide (pro)positie van groenblauw: Barrières en kansen voor de bekostiging van groenblauw in Zuid-Holland"). Om kansen te grijpen zijn regionale samenwerking en concrete en onderbouwde proposities nodig gericht op vernieuwing van bestaand groen en recreatieve voorzieningen. De provincie zal zich samen met de regionale partijen blijvend inzetten om financiering te organiseren door onder meer agendering van de opgave bij het rijk.

► *Inzet op financiering van beheerkosten als gevolg van vernieuwing*

Het vernieuwen van natuur- en recreatiegebieden en recreatieve voorzieningen kan leiden tot hogere toekomstige beheerlasten. Dit zal met name het geval zijn bij het vernieuwen van recreatieve voorzieningen. Het is primair de verantwoordelijkheid van de investerende eigenaren om aan de voorkant deze extra beheerlasten meerjarig te begroten en te financieren. De provincie denkt en werkt vanuit haar systeemverantwoordelijkheid voor het recreatieve netwerk mee over hoe deze toekomstige beheerlasten structureel gefinancierd kunnen worden (zie verder pijler Verzoeken).

► *Verhogen van de opvangcapaciteit van recreatiegebieden*

De primaire functie van de tientallen recreatiegebieden (zes procent van het oppervlak in Zuid-Holland) is gericht op openluchtrecreatie. Door hun ligging veelal dicht bij het stedelijk gebied zijn zij van grote betekenis voor stedelingen voor buitenrecreatie. De gebieden hebben ook altijd een aantal recreatievoorzieningen dat varieert van eenvoudige ligweiden tot grootschalige voorzieningen als natuurlijke speeltuinen, sportvoorzieningen en horeca. De recreatiegebieden worden veelal druk bezocht om te ontspannen, wandelen, fietsen, spelen, sporten en ruiters. Er zijn echter ook recreatiegebieden die enigszins gedateerd zijn, een bescheiden stelsel van wandel- en fietspaden hebben en een beperkt aantal recreatieve voorzieningen hebben. De opvangcapaciteit van veel recreatiegebieden kan verhoogd worden door het slim toevoegen van nieuwe padenstructuren en vernieuwing van het voorzieningenaanbod.

► *Meer differentiatie in het recreatief aanbod aanbrenge*

De uitdaging bij vernieuwen van recreatiegebieden is om dit doelgericht handen en voeten te geven zodat een meer gedifferentieerd aanbod ontstaat. Recreanten hebben verschillende wensen en verschillende mogelijkheden. De toegankelijkheid voor minder validen is vaak nog een aandachtspunt. De verschillende wensen gaan niet altijd samen in hetzelfde gebied en dat hoeft ook niet. Het kan behulpzaam zijn om de gebieden onderling te profileren op leefstijlen en/of verschillende soorten recreatie en te zoneren naar intensief en extensief gebruikte gebiedsdelen. Voor sommige specifieke groepen recreanten, bijvoorbeeld kitesurfers, is het prettig als gebieden waar dit mogelijk is beter over de provincie verspreid zijn. Nu kan het alleen op enkele plaatsen aan

de kust. Het vernieuwen van de recreatiegebieden en het ontwikkelen van recreatieve clusters draagt ook bij aan het verlagen van de recreatiedruk op nabijgelegen natuurgebieden. In het kader wordt profileren en zoneren nader toegelicht.

► *Vitaliseren van bossen en vergroten natuurkwaliteit in recreatiegebieden*

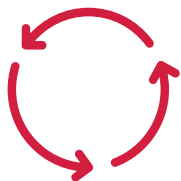
De provincie en Staatsbosbeheer hebben de vitaliteit van de bestaande bossen in de recreatiegebieden in beeld gebracht. De verkenning naar vitaliteit wijst uit dat grote delen van de bossen onvoldoende vitaal en toekomstbestendig zijn. Te veel bossen in de recreatiegebieden schieten nog tekort waar het gaat om een goede menging in boom- en struiksoorten, robuuste bosstructuur en/of beheerbaarheid. De beperkte vitaliteit van veel bossen gaat niet alleen ten koste van het functioneren van de boscossystemen, de biodiversiteit, de CO₂-vastlegging maar ook van de recreatieve beleevingswaarde van de bossen. De provincie wil samen met betrokken partijen waaronder Staatsbosbeheer en de recreatieschappen inzetten op vitalisering van de bossen en zo inzetten om meer natuurinclusieve recreatiegebieden. Vergroten van de biodiversiteit past bij het (rijks)programma Natuur.

► *Verbeteren zwemwaterkwaliteit*

In Zuid-Holland zijn ruim honderd zwemwaterlocaties aangewezen. De zwemplassen, veelal inclusief strand en ligweiden, hebben bovenlokale aantrekkingskracht vooral op zomerse dagen. Hardnekkig probleem is dat vrijwel alle zwemwaterlocaties in zoetwater kampen met de blauwalgproblematiek. De zwemwaterkwaliteit is bij de start van het recreatieseizoen vaak nog goed maar gaande het seizoen, als het steeds en langduriger warmer wordt, steekt de blauwalgproblematiek de kop op. De trend in de afgelopen jaren is dat de problematiek zich steeds vroeger in het seizoen manifesteert als gevolg van klimaatverandering. Deze

trend zal zich in de toekomst toe naar verwachting dan ook doorzetten. Gezien het belang van zwemplassen voor recreatie en gezien de complexe problematiek zullen betrokken partijen, waaronder provincie, waterschappen, Rijkswaterstaat, gemeenten, milieudiensten en terreineigenaren, in gesprek blijven en mogelijkheden voor verbetering van de zwemwaterkwaliteit in beeld brengen zowel gericht op de korte als lange termijn.

- **Versterken erfgoed als recreatieve bestemming**
Cultureel erfgoed is van groot belang voor de bewoners en bezoekers van Zuid-Holland. Het is kwaliteitsbepalend voor het landschap, geeft identiteit aan plekken en versterkt de inwonertrots. Daarmee heeft erfgoed ook recreatieve en toeristische aantrekkingskracht. Het benutten van deze aantrekkingskracht van het erfgoed en de erfgoedlijnen is een continue opgave. De opgave is gericht op het beleefbaar, bezoekbaar en bekend maken van het cultureel erfgoed. Dit voegt niet alleen recreatieve waarde toe maar draagt ook bij aan het behoud en de versterking van het erfgoed zelf, onder meer door de bestedingen van de recreanten.

Profileren en zoneren

De opvangcapaciteit van recreatiegebieden kan verhoogd worden door de gebieden te vernieuwen. De uitdaging is om dit doelgericht handen en voeten te geven. Hierbij kan het behulpzaam zijn om de gebieden onderling te profileren op leefstijlen en te zoneren naar intensief en extensief gebruikte gebiedsdelen.

Profileer gebieden op leefstijlen

Voor de vernieuwingsopgave kunnen de natuur- en recreatiegebieden worden geprofileerd op leefstijlprofielen en typen recreatie. Dat maakt de gebieden onderling herkenbaar en daarmee aantrekkelijker voor groepen met uiteenlopende recreatiemotieven. Het Brand Strategy Research model is hiervoor een veelgebruikt model. Het Brand Strategy Research model onderscheidt vier belevingswerelden (rood, geel, groen en blauw) die zicht geven op de recreatiemotieven van mensen. De leefstijlen zijn gecreëerd vanuit twee assen: de sociologische as en de psychologische as (zie voor meer informatie leefstijlvinder.nl).

Onderscheid intensieve en extensieve zones

Voor de vernieuwingsopgave kunnen de recreatiegebieden worden gezoneerd. Grofweg geldt voor ieder gebied dat de zone rondom de hoofdentree intensief gebruikt kan worden en dat de rest van het gebied extensief gebruikt wordt. De zones lopen vaak geleidelijk in elkaar over. In de intensieve zone is in meer of mindere mate ruimte voor (afhankelijk van de bestaande situatie en de profilering op leefstijl) recreatieactiviteiten zoals ontmoeten, spelen, sporten, horeca en zwemmen. Hier bevinden zich grotere of kleinere clusters van voorzieningen die ook een aantrekkende kracht hebben op recreanten. Hiervoor komen recreanten naar de gebieden toe. Het zijn de magneetplekken. Deze magneetplekken bepalen ook in belangrijke mate 'de smool' van het desbetreffende natuur- en recreatiegebied.

Alle natuur- en recreatiegebieden bestaan grotendeels uit extensief gebruikte gebiedsdelen. Hier domineren natuurwaarden, biodiversiteit en landschappelijke kwaliteiten. Er zijn geen tot weinig recreatieve voorzieningen en ze zijn dooraderd met aangename wandel- en fietspaden. Deze gebiedsdelen zijn bij uitstek geschikt voor rust en ontspanning, een wandeling en de beleving van natuur en landschap.

5.7 Pijler Verbinden

Verbinden is gericht op versterking van het wandel-, fiets-, vaar- en ruiternetwerk, ook in onderlinge samenhang. Het gaat om de realisatie van ontbrekende verbindingen, versterking van stad-land verbindingen, slechten van barrières en de ontwikkeling van poorten en recreatietransferia. Ook gaat het om de kwaliteit (o.a. veiligheid en routing) van het bestaande (route) netwerk. Door gebieden en bestemmingen beter met elkaar te verbinden worden de recreatiemogelijkheden vergroot. Het verbinden van aantrekkelijke omgevingen is opgenomen bij de pijler Verweven.

VERANTWOORDELIJKHEDEN

De verschillende wegbeheerders (o.a. Rijk, provincie, gemeente, waterschap en regionale samenwerkingsverbanden zoals MRDH) zijn verantwoordelijk voor delen van het netwerk. Dit netwerk is tot stand gekomen doordat deze partijen flink hebben geïnvesteerd en blijven investeren in de aanleg, beheer en onderhoud van deze netwerken.

In Zuid-Holland functioneert een routeplatform bestaande uit de provincie en betrokken partners zoals gemeenten, recreatieschappen, Staatsbosbeheer, ANWB, KNHS en de landelijke routeorganisaties Wandelnet en Fietsplatform. Het platform richt op kennisdelen, gezamenlijk zoeken naar oplossingen voor knelpunten en het uitwisselen van ideeën en wensen voor verdere ontwikkelingen van de routenetwerken.

Voorbeeld

Fietsbrug/ecoduct A13

De gemeenten Pijnacker-Nootdorp, Delft, Rotterdam en Lansingerland slaan de handen ineen om fietsen naar werk en recreatiegebieden makkelijker te maken. In 2023 starten de regiogemeenten met het verbeteren van de fietsroute tussen de stations Delft en Rotterdam Alexander. Een traject van 20 kilometer, dat via woon- en werklocaties en recreatiegebieden loopt. De route wordt veiliger en comfortabeler door de aanleg van brede fietspaden, met aandacht voor groen en beleving en waar mogelijk voorrang voor de fiets. Bij Delft/Pijnacker-Nootdorp kunnen fietsers de A13 oversteken. Daar is een nieuw fietsbrug/ecoduct gepland, die ook door voetgangers en waarschijnlijk ook ruiters gebruikt kan worden. In 2026 moet de route klaar zijn. De provincie draagt hier financieel aan bij (€ 1,5 miljoen).

De provincie werkt samen met gebiedspartners aan het fiets-ecoduct A13, de landschappelijke inpassing van de Gelatinebrug en de recreatieve stad-land verbinding Tanthofdreef gecombineerd met Abtswoudse bos. De totale bijdrage van de provincie voor deze projecten bedraagt driemiljoen euro. Op de foto reikt gedeputeerde Anne Koning de cheque voor de Gelatinebrug uit aan wethouders Maaike Zwart en Martina Huijsmans.

AGENDA:

► *Belevingskwaliteit van recreatieve verbindingen verbeteren*

Een verplaatsing krijgt (extra) kwaliteit als dat in een omgeving is waar wat te beleven valt. Op diverse plekken kan de belevingskwaliteit van de routes, inclusief de weg ernaar toe bijvoorbeeld van stad naar land, omhoog. Bijvoorbeeld door vergroening van routes zoals over bedrijventerreinen aan de stadsrand of door versterking van ecologische verbindingen waardoor of waarlangs de route voert.

De beleefbaarheid van het landschap kan omhoog door toevoeging van landschapselementen, maar ook de door de aanleg van verbindingen op de juiste plek of manier. Denk dan aan boerenlandpaden en fietspaden aan de juiste kant van de dijk of zelfs op de dijk. Ook faciliteiten langs de route zoals bankjes, picknicktafels, informatieborden en speelplekken verhogen de belevingskwaliteit. Ook ontsluiting van verhalen over de “passage” hoort tot de informatievoorziening om de beleving van het landschap en bestemmingen daarin te versterken, bijvoorbeeld door het gebruik van de verhalen achter het erfgoed (zie ook Vertellen).

► *Stad-landverbindingen verbeteren*

Een groot deel van het recreatieve netwerk en routes, en recreatieve bestemmingen die deze ontsluiten, liggen in het landelijk gebied. Het is vanuit de stad c.q. de voordeur nog lang niet altijd eenvoudig of aantrekkelijk om op dit netwerk komen. Dit vraagt om goede en uitnodigende fiets- en wandelverbindingen tussen stad en land, openbaar vervoerbereikbaarheid met kwaliteit, maar ook om poorten, opstappunten en overstappunten met passende voorzieningen (bijvoorbeeld op gebied van stalling, verhuur, sanitair en informatievoorziening).

► **Verbeteren veiligheid en comfort van verbindingen**

Op heel veel verbindingen en plekken wordt het drukker en/of komt de veiligheid van de gebruikers in het geding. Vaak omdat gebruikersgroepen zich lastig laten combineren of er binnen gebruikersgroepen (zoals fietsers) grote snelheidsverschillen ontstaan. Het verbeteren van de veiligheid is maatwerk per locatie. Soms kan dit laagdrempelig zoals bij de Rottemeren door via wegmarkering alternatieve routes aan te bieden voor de snelle fietsen. Ook op het water is de recreatiedruk hoog, met name op zomerse dagen. De inzet hier is gericht op toezicht, vaak in de vorm van coaching van de watersporter, en handhaving om de veiligheid te verbeteren.

► **Ontbrekende schakels aanvullen, barrières opheffen en nieuwe voorkomen**

Drukke ontstaat mede door barrières gevormd door de hoofdinfrastructuur voor auto, trein en boot of het ontbreken van cruciale missing links. Barrières opheffen en voorkomen, zoals bij de aanleg van nieuwe infrastructuur of aanpassen van bestaande infrastructuur (bijvoorbeeld de spoorverdubbeling in Midden-Delfland), en missing links toevoegen leiden tot een betere spreiding van drukte en kortere verbinding voor de recreant. Een kortere verbinding, zoals een spoorweg kunnen oversteken, is vooral voor de wandelaar prettig. Voor fietsers en wandelaars zijn meer oeververbindingen in de vorm van pontjes aantrekkelijk. Tevens verhogen deze de belevingskwaliteit van routes. Ook voor de watersporter neemt het aantal barrières toe door vermindering van het aantal beweegbare bruggen en beperkingen in de bedieningstijden van bruggen. Dit vraagt om inzet in op het verbeteren van vaarverbindingen (zie ook speerpunt smart waternetwerk bij waterrecreatie, pijler Verweven). Bij tijdelijke barrières, bijvoorbeeld tijdens bouwactiviteiten, vraagt in het bijzonder de omleidingsroutes voor langzaam verkeer aandacht.

► **Duurzame mobiliteit bevorderen**

Om klimaatdoelstellingen te halen is verduurzaming van de mobiliteit een opgave. Dit betekent een verschuiving van de vervoerswijze in de richting van duurzame vormen van mobiliteit zoals lopen, fietsen, elektrische auto's en boten en openbaar vervoer. Bij parkeerplaatsen die als startpunt van een recreatief bezoek aan een gebied of bestemming worden gebruikt zijn in de ontwikkeling van een laadinfrastructuur voor elektrische voertuigen nog stappen te zetten. Bij een groeiend aanbod van elektrische vervoer is daarin een versnelling te zien getuige de elektrische fiets.

► **Bereikbaarheid met openbaar vervoer van gebieden en bestemmingen herkenbaar maken**

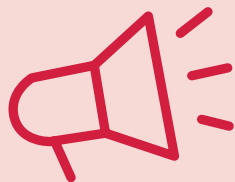
Voor de ontsluiting van natuur- en recreatiegebieden en andere bestemmingen zoals erfgoed met openbaar vervoer vraagt om verbetering. Openbaar vervoerhaltes in de buurt van recreatie- en natuurgebieden kunnen beter benut worden. Dit vraagt om betere bekendheid en aantrekkelijke routes vanaf de halte naar de bestemming (groene haltes). De beleving moet al bij de halte of het station beginnen. De provincie verleent concessies voor het openbaar vervoer (voor de MRDH is dit een bevoegdheid van de MRDH). Hierin zijn kwaliteitseisen opgenomen over de dienstverlening en de in te zetten vervoermiddelen. Openbaar vervoerontsluiting van recreatie- en natuurgebieden en andere recreatieve bestemmingen met duurzame vervoermiddelen is door de provincie te sturen.

► **Investeren in het fietsnetwerk met het provinciaal toekomstbeeld fiets**

De provincie Zuid-Holland heeft in het kader van het Nationaal Toekomstbeeld Fiets, en in samenwerking met diverse gemeenten en waterschappen projecten verzameld die barrières over wegen, spoorwegen en vaarwegen kunnen opheffen. Deze projecten zijn opgenomen in het provinciaal Toekomstbeeld Fiets. De MRDH heeft iets vergelijkbaars gedaan. Uitvoering van alle projecten voor 2040 overstijgt alle beschikbare budgetten van alle overheidspartners (incl. Rijk) ruim. Een recreatief hoofdfietsnetwerk Zuid-Holland is bepaald en in het omgevingsbeleid verankerd. Dit volgt waar mogelijk de lijnen van het landschapspark Zuidvleugel en de Parkways uit NP Hollandse Duinen. Ook wil de provincie het utilitair fietsnetwerk (met een accent op doorfietsroutes vooral gericht op woon-werkverkeer) slim verbinden met voorzieningen voor de recreatieve fietsers. Zo wordt het gebruik geoptimaliseerd. Functiecombinatie en meervoudigheid is ook aan de orde bij bijvoorbeeld het slechten van barrières of de aanleg van missing links. Zo kan een onderdoorgang voor fietsers bijvoorbeeld ook voor wandelaars en ruiters geschikt gemaakt worden. Anderzijds kan een ecoduct mogelijk ook ruimte bieden aan een ruiter-, fiets- en/of wandelpad.

5.8 Pijler Vertellen

De pijler Vertellen is gericht op onderzoek en kennisdeling tussen overheden en organisaties. Hiermee wordt een gezamenlijke informatiebasis gecreëerd om de juiste keuzes te kunnen maken ten aanzien van het inhoudelijk beleid en de uitvoering daarvan en daarmee dus ook keuzes rondom investeringen en beheer.

De pijler gaat ook over het communiceren met en activeren van Zuid-Hollanders en het behouden en stimuleren van de betrokkenheid van vrijwilligers bij het groen en erfgoed in Zuid-Holland.

VERANTWOORDELIJKHEDEN

Kennis verzamelen en op toegankelijke wijze beschikbaar te stellen voor partijen die er in beleid en uitvoering mee aan de slag kunnen past bij de schaal en rol van de provincie.

Het ontwikkelen van verhaallijnen sluit aan bij de schaal van erfgoedlijnen/landschapstafels en Nationaal Park Hollandse Duinen.

De Groene Motor - organisatorisch onderdeel van Stichting Het Zuid-Hollands Landschap, maar met een zelfstandige positie - zorgt voor ondersteunende infrastructuur voor alle groene vrijwilligers in Zuid-Holland. Het programma Mens en Natuur, gericht op betrokkenheid bij natuur en andere maatschappelijke thema's, is belegd bij het IVN. De provincie ondersteunt deze programma's door middel van subsidie.

Voorbeeld

Kind en natuur

Vanuit een breed scala aan programma's en netwerken laat IVN ieder Zuid-Hollands kind de natuur dichtbij beleven. Tijdens schooltijd, in de vrije tijd of bij de kinderopvang. Grijs schoolpleinen worden groen en toegankelijk voor de hele buurt, minibossen vormen robuuste oases in de stad. Samen met natuurgebieden buiten de stad en groene buurtinitiatieven binnen de stad, vormen al deze plekken een netwerk van "buitenlokalen". Kind en natuur valt onder het programma mens en natuur.

Buitenles is gezond en leuk! Jantje Beton en IVN organiseren de jaarlijkse Nationale Buitenlesdag waaraan jaarlijks duizenden scholen meedoen. (Bron: IVN)

AGENDA:

► *Onderzoeken, monitoren, data verzamelen en kennisdelen*

Weten waar mensen recreëren, wat ze daar doen, hoe ze dat waarderen en welke wensen ze daarbij hebben vormt de basis van het recreatieve beleid en de uitvoering daarvan. Dat is de reden dat de provincie het recreantenonderzoek en waterrecreatieonderzoek laat uitvoeren. Ook beheerders en marketingorganisaties laten onderzoek doen.

Een compleet overzicht van het bezoek aan bestemmingen (ook buiten de natuur- en recreatiegebieden) en het benutten van routes hebben we daarmee nog niet. Analyse van mobiele data, waarmee ook recreatieve verplaatsingen inzichtelijk gemaakt kunnen worden, kan deze lacune mogelijk aanvullen.

Onderzoek, monitoring en kennisdeling is een continue activiteit, waarbij de beleidsterreinen recreatie en toerisme gezamenlijk optrekken. Uitwisselen van kennis met aangrenzende provincies en op landelijke schaal is belangrijk.

► *Recreatiemogelijkheden beter bekend maken*

De grotere natuur- en recreatiegebieden worden in het algemeen goed bezocht, maar er zijn ook veel (kleinere) gebieden die relatief onbekend zijn en die daardoor minder worden bezocht. Het recreatieve aanbod kan beter worden benut als gericht aan bekendheid wordt gewerkt. In veel gebieden ontwikkelt men verhaallijnen die het bewustzijn vergroten over de plek waar je bent of die je bezoekt. De erfgoedlijnen zijn daarvan een goed voorbeeld. Gebieden worden hierdoor niet alleen bekender, het versterkt de identiteit van het gebied en de betrokkenheid van bewoners daarbij. Het ontwikkelen van verhaallijnen past bij de schaal van erfgoedlijnen en landschapstafels. De wijze

waarop men de plek(ken) van een verhaallijn bezoekt, bijvoorbeeld te voet, te fiets, te paard, moet ook aan bekendheid winnen. Dit kan door de routestructuren en de verhaallijnen aan elkaar te koppelen en door online meer aandacht te besteden aan de routestructuren.

► *Inzetten op bezoekersmanagement*

In het verlengde van bekend maken van recreatiemogelijkheden is het ook nodig om bezoekersmanagement verder vorm te geven. Zowel bij erfgoed als in natuurgebieden zoekt men naar de balans tussen bezoek en bescherming. Ook vanuit toerisme is men bezig om bestemmingen in balans te realiseren: de juiste doelgroep op het juiste moment op de juiste plaats. Dit gebeurt door te sturen in het aanbod - ontwikkeling van nieuwe of bestaande bestemmingen - en in de vraag.

Vanuit recreatie, toerisme en erfgoed werken we aan het verzamelen van data over bezoekers en de (draagkracht van de) bestemmingen en het vergroten van kennis over informatiemanagement om bezoekers te sturen. Dit gebeurt o.a. door marketing gericht op de juiste doelgroepen. Destinatie Marketing Organisaties vullen hierin een centrale rol (zeker ook qua vraagsturing) voor inwoners en toeristen. Zij maken langzaamaan een omslag naar Destinatie Management Organisaties om die rol in te vullen.

Voor het Nationaal Park Hollandse Duinen is, in samenwerking met het programmabureau Hollandse Duinen, gestart met een pilot bezoekersmanagement.

► *Eigenaarschap/ambassadeurschap bevorderen bij ondernemers*

Verhalen kunnen ook prima door ondernemers worden verteld: de eigenaar van een horecagelegenheid die zijn gasten vertelt over de ontstaansgeschiedenis van het gebied en de natuurwaarden die je er kunt vinden. Het IVN organiseert daarom Gastheercursussen voor ondernemers. Zo ontstaat eigenaarschap bij de ondernemer en bezoekers leren de omgeving kennen en respecteren. Dit kan een positieve invloed hebben op het gedrag van bezoekers (minder verstoring veroorzaken, minder zwerfvuil achterlaten).

► *Betrokkenheid bij groen en erfgoed vergroten door vrijwilligers te ondersteunen*

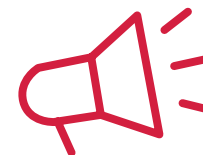
Het programma De Groene Motor ondersteunt groene vrijwilligers in Zuid-Holland met organisatorische adviezen, verbinden van vrijwilligers aan organisaties waar ze aan de slag kunnen, hulp bij praktische zaken (gereedschapsuitleen), aanbieden van cursussen et cetera. Inzet van vrijwilligers vergroot de betrokkenheid bij het groen en erfgoed en tevens de natuurkennis, natuurbeleving en kennis van de geschiedenis. Aandachtspunt is de diversiteit en inclusiviteit van de groep vrijwilligers. Het programma Mens en Natuur is gericht op betrokkenheid bij natuur en andere maatschappelijk relevante onderwerpen als gezondheid, sociale cohesie.

► *De niet-gebruiker van recreatievoorzieningen in beweging krijgen*

Er is een grote groep mensen die zegt geen gebruik te maken van recreatie- en natuurgebieden. Volgens het bezoekersonderzoek 2022 (Kantar) gaat het om 31% van de inwoners van Zuid-Holland. Om erachter te komen wat deze groep zou kunnen verleiden om meer buiten te bewegen is een actieve benadering nodig waarbij de bijvoorbeeld de buurtsportcoaches een makkelijke ingang kunnen zijn. Dit zou, in samenwerking met de grote gemeenten onderzocht kunnen worden.

► *Bewegen leuk maken door bijvoorbeeld activiteiten en apps*

Een aantrekkelijke en beweegvriendelijke leefomgeving is belangrijk, maar zeker niet het enige dat mensen in beweging krijgt. Sommige doelgroepen bereik je bijvoorbeeld door activiteiten te organiseren, zoals bijvoorbeeld groepswandelingen voor ouderen in de natuur. Gezelligheid en contact zijn immers minstens zo belangrijk. (Dit is ook het doel van de subsidieregeling Gezond natuur wandelen). Voor jongeren kunnen apps met een spel- of competitie-element de aanleiding zijn om er buiten op uit te trekken.

6. Hoe verder?

6.1 Werken aan zes pijlers: een integrale opgave

Vanwege het grote belang van recreatie voor de gezondheid en het geluk van Zuid-Hollanders en vanwege het maatschappelijke en economische belang wil de Provincie samen met haar partners, stevig inzetten op het verwezenlijken van de recreatieve ambitie.

Daarvoor is inzet op alle zes pijlers nodig die vervlochten zijn met veel andere beleidsterreinen van de provincie. Dit betekent dus samenwerken en zorgen dat recreatieve doelen worden meegenomen bij de grote opgaven waar de provincie – samen met gebiedspartners – voor aan de lat staat, zoals verstedelijking (woningbouw én mobiliteit), het Zuid-Hollands Programma Landelijk Gebied en klimaatadaptatie.

6.2 Samenwerking op het juiste schaalniveau

Werken aan een gezonde en aantrekkelijke leefomgeving kan de provincie niet alleen en doet zij samen met overheden, maatschappelijke partners en ondernemers. Regionale samenwerking op het schaalniveau van de landschapstafels en recreatieschappen werkt goed. Waar de provincie opgaven financieel wil steunen kan dat door middel van incidentele subsidies of door meerjarige programmafinanciering. Deze laatste vorm heeft de voorkeur van de regionale partners.

De provincie neemt actief deel aan regionale samenwerkingen. Dit is belangrijk omdat een aantal belangrijke recreatieve opgaven het schaalniveau van de landschapstafel overstijgt. Denk hierbij aan het vormgeven van bezoekersmanagement en het doorontwikkelen van recreatieve routestructuren. Voor deze opgaven zijn andere samenwerkingsvormen actief, zoals de samenwerking in het kader van Nationaal Park Hollandse Duinen, of het Routeplatform. Het past bij de rol van de provincie om de verbinding te vormen tussen de verschillende schaalniveaus.

Waar het uitvoeren van de recreatieve agenda gekoppeld is aan woningbouw, staan de gemeenten aan de lat. De provincie kan ondersteunen als dat wenselijk/noodzakelijk is.

Werken aan de recreatieve ambitie beperkt zich niet tot het inrichten van de fysieke leefomgeving, zoals beschreven bij de pijler Vertellen. Voor deze pijler is het schaalniveau van de landschapstafels minder relevant. Samenwerking vindt binnen deze pijler op alle schaalniveaus plaats, landelijke kennisuitwisseling tot het ondersteunen van initiatieven van vrijwilligers.

6.3 Bestaande plannen uitwerken en uitvoeren

De agendapunten van de verschillende pijlers bevatten voor een belangrijk deel bestaande plannen en ideeën die kunnen bijdragen aan het versterken van de recreatieve structuur. Recreatieschappen en terreinbeheerders hebben ontwikkelvisies opgesteld die invulling geven aan de kwaliteitsimpuls van bestaande recreatiegebieden (pijler Vernieuwen). Het plan voor het Landschapspark Zuidvleugel geeft invulling aan de pijler Verweven. Verder geven de Parkways en Parkpoorten van Hollandse Duinen en het provinciaal toekomstbeeld Fiets invulling aan de pijler Verbinden. En tot slot, behoren de bufferzones van Hollandse Duinen tot de pijler Vergroten.

Uitvoeren van wat al is bedacht, op sommige punten nog beter op elkaar afgestemd, is dan ook de belangrijkste opgave voor het vervolg. Het uitwerken en uitvoeren van deze plannen blijkt echter lastig. Dit heeft verschillende redenen, maar het gebrek aan zicht op (meerjarige) investeringsmiddelen is volgens de betrokken partners in het algemeen het belangrijkste knelpunt.

In aansluiting op de startnotitie Sport en Recreatie hebben maatregelen waar veel recreanten profijt van hebben voor de provincie prioriteit, evenals maatregelen die de toegankelijkheid vergroten voor groepen voor wie dat minder vanzelfsprekend is, zoals bijvoorbeeld mensen met een beperking.

6.4 Investeringsbudget voor groenblauw

Zuid-Holland heeft een grote behoefte aan uitbreiding van groen en blauw, niet alleen om de huidige en toekomstige bewoners van Zuid-Holland een gezonde en aantrekkelijke leefomgeving te bieden, maar ook voor het versterken van de biodiversiteit, CO₂-vastlegging, klimaatadaptatie (waterberging en tegengaan hittestress). Deze groenblauwe ruimte is zowel in de steden nodig (als fijnmazige structuur) als om de woonkernen heen (het landschapspark Zuidvleugel en de groenblauwe dooradering van het landelijk gebied).

In het Indicatief Woonbod Zuid-Holland (2022) is deze opgave begroot op circa 1 miljard voor de komende 10 jaar, gebaseerd op ervaringen met het eerdere programma Recreatie om de Stad en de huidige uitwerking van het landschapspark Zuidvleugel. Dekking van deze enorme opgave zal deels van het rijk moeten komen (Nationaal Programma Landelijk Gebied, Deltaprogramma, Klimaatfonds, Programma Mooi Nederland, de woningbouwopgave en de grote infraprojecten) en deels van regionale partners en provincie. De provincie zal zich, samen met regionale partners, blijven inzetten voor de financiële bijdrage vanuit het rijk.

Reserveer een deel van het investeringsbudget voor recreatieve voorzieningen

De rijksbudgetten die voor deze groenblauwe opgave in aanmerking komen zijn gekoppeld aan nationale doelen die strikt zijn afgebakend. Recreatie is geen nationaal doel en dus zullen regionale partijen zelf budget moeten reserveren voor recreatieve voorzieningen zoals paden, bankjes, pontjes, uitkijktorens en dergelijke.

Reserveer beheerbudget dat meegroeit

Door continu te werken aan de pijler verzorgen blijven gerealiseerde recreatiemogelijkheden voldoen aan de veranderende wensen van de recreant. Het uitbreiden van recreatieruimte en inrichten met voorzieningen betekent ook dat beheerkosten zullen toenemen. Het is dus belangrijk dat niet alleen investeringsmiddelen worden gevonden, maar dat ook de beheerbudgetten meegroeien. Dit is een gezamenlijke opgave voor rijk, provincie, gemeenten en terreinbeheerders.

6.5 Investerings betalen zichzelf terug!

Voor het blijven voorzien in voldoende recreatiemogelijkheden in Zuid-Holland is budget nodig, zowel voor realisatie als beheer. Als in beschouwing wordt genomen wat de maatschappelijke baten zijn is het de investering zeker waard. Hierbij moet worden gedacht aan

- uitgespaarde kosten voor gezondheidszorg;
- verminderde CO₂- en NO_x-uitstoot als de (elektrische) fiets recreatief autoverkeer vermindert;
- een aantrekkelijk woon-, werk- en leefklimaat;
- een aantrekkelijk vestigingsklimaat voor bedrijven;
- draagvlak voor de ingrijpende veranderingen die in het landelijke gebied maar ook in de stedelijke omgeving zullen plaatsvinden. Recreatieve bufferzones rond natuurgebieden vormen een kans voor zowel recreatie als natuur.

Bronnenlijst

APPM Management Consultants en Flux landscape architecture, 2020. [Verkenning vaarrecreatie provincie Zuid-Holland](#). Van individuele wensen naar een gezamenlijk en uitvoerbaar perspectief.

Blauw research, 2021. [Recreatief fietsen in Zuid-Holland](#). In opdracht van ANWB.

Bureau voor Ruimte en Vrije Tijd, 2018. [De Health Check](#): onderzoek naar recreatieve routenetwerken in Zuid-Holland.

CELTH, 2021. [Maatschappelijke waarde van toerisme en recreatie](#). In opdracht van Gastvrij Nederland.

Decisio & Molster i.o.v. CROW, 2018. [Verkenning effecten van investeren in lopen](#). In opdracht van CROW.

Decisio, 2017. [Waarderingskengetallen MKBA Fiets: state-of-the-art](#). In opdracht van Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat.

Gezondheidsraad, 2017. [Gezond groen in en om de stad](#).

Het Landelijk Fietsplatform, 2022. [Provinciale rapportage Recreatief fietsen Zuid-Holland](#).

J.C. Verdaas, W.J. Verheul, A.B. Verwayen, I. Lammers (TU Delft), 2022. [Naar een solide \(pro\)positie van groenblauw: Barrières en kansen voor de bekostiging van groenblauw in Zuid-Holland](#).

Kantar Public, 2022. [Recreëren in groen Zuid-Holland 2022](#).

Marketresponse, 2020. [Brand Strategy Research Model aan de basis van de leefstijlvinder](#).

Mulier Instituut en Bureau voor Ruimte en Vrije Tijd, 2020. [De Inclusieve buitenruimte](#). Behoeftenonderzoek naar sport en recreatie van inwoners in Zuid-Holland.

NBTC, 2022. [Verblijfstoerisme in Nederland in 2022 & 2023 Update verwachting 2022 & eerste doorkijk naar 2023](#).

NBTC-NIPO Research, 2017. [Bezoek natuur- en recreatiegebieden Zuid-Holland 2017](#).

Provincie Zuid-Holland, 2022. [Het Regionaal Waterprogramma Zuid-Holland 2022-2027Zuid-Holland 2022-2027](#).

Provincie Zuid-Holland, 2022. [Indicatief Woonbod Zuid-Holland, versie 31 mei 2022](#)

Provincie Zuid-Holland, 2020. [Startnotitie Sport en Recreatie: provincie Zuid-Holland](#).

RIVM, 2019. [Wat verstaan we onder een gezonde leefomgeving?](#)

Waterrecreatie Nederland en NBTC (Nederlands Bureau voor Toerisme & Congressen), 2022. [Maatwerkrapportage watersportonderzoek 2021 | Zuid-Holland](#). Rapportage t.b.v. Provincie Zuid-Holland.

Landelijk Fietsplatform, ANWB, Fietsersbond en NTFU, 2022. [Top 10 recreatief fietsen](#): aanbevelingen op weg naar de Provinciale Statenverkiezingen.

Afbeeldingen & Foto's

p.9 Twee foto's (Omgeving en Bestemming) van Groenalliantie Midden-Holland e.o. en Provincie Zuid-Holland

p.21 Foto van Bart van Zessen, Natuurmonumenten

p.23 Beweegrichtlijn-kaart van [sportenbewegenincijfers.nl](#)

p.24 Bevolkingsprognose-afbeelding van [Planbureau voor de Leefomgeving](#)

p.25 Foto van H2Ruimte

p.31 Foto van Groenalliantie Midden-Holland e.o.

p.33 Foto van Staatbosbeheer

p.35 Foto van Marten van Dijk, Natuurmonumenten

p.36 Foto van Staatsbosbeheer

p.38 Kaart uit het ontwikkelplan Groenalliantie, 2021 van de Groenalliantie Midden-Holland e.o.

p.43 Foto van IVN

Overige afbeeldingen komen uit de beeldbank van de Provincie Zuid-Holland, betreffen kaarten uit de Omgevingsverordening Zuid-Holland 2022 of zijn samengesteld door Urban Synergy ter illustratie en interpretatie van regio- en themasessies.